

TDK-dolgozat

2025

EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR

„GYŐZNI FOGUNK, MERT GYŐZNÜNK KELL ÉS GYŐZNI AKARUNK!”
A SZÁLASI-KORMÁNY PROPAGANDATEVÉKENYSÉGE, KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL A FILMHÍRADÓRA

Szabadi Norbert Dominik

Konzulens: Dr. Sipos Balázs habilitált egyetemi docens

Dr. Zeidler Miklós habilitált egyetemi docens

Kézirat lezárásának dátuma: 2025. január 12.

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés	3
1.1.	Historiográfia.....	3
1.2.	A magyar filmhíradó	5
2.	Nyilas hatalomátvétel a mozgóképes kultúra élén	6
3.	„Hungarista Híradó első különkiadás”, a Szálasi-kormány első filmhíradója	8
4.	A Hungarista Híradók és a Magyar Világhíradók témái	12
4.1.	„Harcunkat a végső győzelemig folytatjuk!” A filmhíradók és a háború	13
4.2.	Kultúra	16
5.	Eszme és filmhíradó	19
5.1.	„Ott halad előttünk az ország első munkása, Szálasi Ferenc”. Szálasi Ferenc és a filmhíradók.....	19
5.2.	A hungarizmus eszmeiségének reprezentációja a vizsgált filmhíradókban	23
6.	A filmhíradók helye a nyilas propagandában, a napisajtó tükrében	28
	Összegzés	32
	Források és irodalom	34
	Felhasznált és hivatkozott irodalom.....	34
	Nyomtatott források	37
	Médiaforrások	37

1. Bevezetés

Az 1944. október 16-i puccs után a megalakuló Szálasi-kormány rövid ideig vezethette az országot – de kinevezésekor sem az egészet. Hatalmukat és egy szélsőséges eszmeiséget igyekeztek elfogadtatni a magyar társadalommal egy olyan időszakban, amikor már a „felszabadító” szovjet hadsereg az ország területén egyre mélyebbre hatol. Az ilyen gyakorlati keretek között megvalósuló nyilas állami propaganda vizsgálatára teszek kísérletet dolgozatomban két különböző médiumra, a filmhíradóra és a napisajtóra támaszkodva.

Dolgozatomban megkísérlem felvázolni a magyar filmhíradójátszás előzményeit, majd bemutatni a mozgóképes kultúra feletti nyilas hatalomátvételt, kitérve a bevezetett irányelvekre. Paradigmatikus mivolta miatt részletesen elemezem a „nulladik” Hungarista Híradót. Ezután választ kívánok kapni arra, hogy mik voltak az állami nyilas propaganda központi szövegei és funkciói. A propaganda filmhíradóbeli Szálasi-képének imázs-elemzés általi megrajzolására és a megjelenő ideologikus elemek részletes eszmetörténeti vizsgálatát is megkísérlem.

A filmhíradók képkockáit írott szöveggé kezelem, ilyen módon vetem őket alá tartalomelemzésnek: a dokumentumban a használt fogalmak, kifejezések, motívumok, nyelvi vagy vizuális eszközök „előfordulását, gyakoriságát”, valamint a nyelvi, vizuális kódokat és a kimondatlan üzeneteket is vizsgálom. A tartalomelemzésből kifejlődő, propagandaanalízis módszertanára is támaszkodom.¹ E módszertan alapján az egyes filmhíradó-híreket újságcikkkel vetem össze, így eltérő információk, illetve a médiumok eltérő jellegéből fakadó eltérések is kitűnnek.

1.1. Historiográfia

A múlt század második felében a klasszikus sajtótörténet mellé intézményesülő médiatörténeti diszciplína keretrendszerében mára Magyarországon is egyre több munka születik.² Ebbe az

¹ Kaposi József: A tartalomelemzés. In: *Kutatási módszerek pedagógusjelölteknek*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2022. 107. Vö. Jostein Gripsrud: *Médiakultúra, médiatársadalom*. Új Mandátum, 2007. 101–120. o. Különösen a „Képek és verbális szövegek – átváltás és rögzítés” című fejezetet.

² Erről lásd Szajbély Mihály: A médiatörténet és a sajtótörténet viszonyáról. *Médiakutató*, 2005/1. 71–79.; Rudisch Ferenc: Médiumok harca? A rádiózás és a nyomtatott sajtókultúra viszonya az 1920-as, 1930-as évek fordulóján. In: *Szakkollégiumi füzetek 13.* SZTE Móra Ferenc Szakkollégium, 2024. 147–161.

áramlatba csatlakozva a szintetikus médiatörténet-írás módszertanát alkalmazom,³ ami jelen esetben a filmhíradó-, sajtó- és az eszmetörténeti nézőpont egyesítését jelenti.

Munkám során különböző irányú szakirodalmi előzményekre tudtam támaszkodni.

A hungarizmusról és az 1930-as évek magyar szélsőjobboldali gondolkodásának történetéről viszonylag kiterjedt szakirodalom áll rendelkezésünkre. Az új, modern szemléletű szakirodalomból Gyurgyák János (*A zsidókérdés Magyarországon*. 2001.; *Ezzé lett magyar hazátok*, 2001.), Paksy Zoltán (*Nyilas mozgalom Magyarországon, 1932–1939*. 2013.) és a hungarizmussal legbehatóbban foglalkozó Paksa Rudolf (*Szálasi Ferenc és a hungarizmus*. 2013.) és Karsai László (*Szálasi Ferenc*. 2016.) kutatásait lehet kiemelni.

A propaganda történeti kutatása általában az eredeti, latin kifejezéséből indul ki, aminek jelentése „terjeszteni”, de meghatározásáról ma sincs tudományos konszenzus. A propaganda történetét bemutató könyvükben Garth S. Jowett és Victoria O'Donnell szerint a propaganda szándékos, szisztematikus kísérlet a kognitív manipulációra és a viselkedés irányítására egy olyan válasz elérése érdekében, ami a propaganda kifejtőjének szándéka szerinti.⁴ Anthony R. Pratkanis és Elliot Aronson pszichológusok a propagandán tömeges befolyásolást értenek, amely jelképekkel manipulál, és beveti a lélektan eszközeit, egy eszmerendszer, egy ideológia elfogadtatását szolgálja egy közönséggel.⁵ A propaganda magyarországi kutatása az első világháború centenáriuma körül élénkült meg, erre a korszakra koncentrálnak.⁶ Ez azonban nem jelenti azt, hogy más korszakok propagandájáról ne születtek volna munkák.

A Szálasi-kormány médiarendszerének „mélységei” sok tekintetben feltáratlanok. Buzinkay Géza, a könyvként megjelenő nagydoktori értekezésében (*A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. 2016.) érinti a megjelenő nyilas lapokat és a médiarendszer sajátosságait. A médiarendszerről Paksa Rudolf ír legrészletesebben (*Magyar nemzetiszocialisták*. 2013.): kitér röviden a médiumok sajátosságaira, a nyilasok kezébe vett sajtó és napisajtó működésére és általa a működtetett lapokra is rálátást kaphatunk.

³ Például Sipos Balázs: Az angol nyelvű médiatörténet-írásról. *Magyar Könyvszemle*, 2015/1. 7–10.

⁴ Garth S. Jowett és Victoria O'Donnell: *Propaganda and Persuasion*. 3d edition, Sage, 1999. 6. Ez a propagandatörténet alapvető „kézikönyve”, amelynek 2011-ben az ötödik kiadása is megjelent.

⁵ Virányi Péter: Háború puska nélkül. Hogyan lett márka a náci birodalom? In: *A háború sodrásában Európa, 1944–1945*. Szerk. Uő. Gondolat, 2021. 45–46.

⁶ Lásd például *Propaganda – politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Szerk. Ifj. Bertényi Iván, Boka László, Katona Anikó. OSZK, 2016.; Sipos Balázs: Az első világháború médiahatásai. *Médiakutató*, 2010/2. 103–108.

A filmhíradótörténet-írás döntően Horthy-korszak központú;⁷ ezek közül egyes munkák habár érintőlegesen kitérnek Szálasi-korra, átfogóbb képre nem törekednek. Ilyen például Barkóczi Janka alapvető munkája a Horthy-kori filmhíradókról, ahol a vizsgált korszakunk néhány filmhíradójára és részben a filmiparban ekkor végbement változásokról is ír. Sándor Tibor, a zsidókérdés és a filmipar kapcsolatáról szóló munkájában szintén bemutatja a Szálasi-kormány filmpolitikáját és – meg nem valósult – terveit, valamint az akkori filmhíradók készítésének a meghatározott irányelveit. Szabó Miklós (A talpraállás képei. Filmvilág, 1985.) és Szentirmai István (A magyar királyi honvéd haditudósító alakulatok. Honvédségi Szemle, 1999.) rövidebb, lábjegyzet és könyvészeti mutató nélküli cikkben elemezte a Szálasi-kor filmhíradóinak néhány elemét, amely során számos megállapításuk általánosító és megalapozatlan.

Végezetül megemlítem, hogy a filmhíradókban látható tárgyak azonosítása érdekében jelen esetben például hadtörténeti munkákat is kellett használni.

1.2. A magyar filmhíradó

Dolgozatom fő forrásbázisát a filmhíradók jelentik, így ezekről röviden írok. Bár korábban is készültek ilyen mozgóképek, a Magyar Film Iroda első néma filmhíradóját Magyar Híradó néven 1924. február 27-én jelentette meg. A néma filmhíradók vetítését a Magyar Film Iroda és a Magyar Mozgóképzem-engedélyesek Országos Egyesületének közös kérésére a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelte el, és 1926. március 8-tól vált kötelezővé a játékfilmek előtt. A Magyar Híradó 1931. október 8-tól hangos kivitelben, immáron Magyar Világhíradóként működött tovább.⁸ A Magyar Világhíradó 1931-es megjelenésétől kezdve 1938-ig a nacionalizmust szem előtt tartotta, de szélsőségekbe kevésbé bocsátkozik. Egyre dinamikusabban mozdul el az egyszerű tájékoztatástól a propaganda felé, ez a tendencia 1938 után erősödött fel szembetűnően, és „egyre látványosabbá válik, mígnem a jól működő iparág világosan a propaganda csatornájává lesz” – summázza Barkóczi Janka a Horthy-korszak filmhíradóinak utolsó periódusát.⁹

⁷ A módszertani munkák közül lásd például Lénárt András: A film mint történeti forrás. *Aetas*, 2010/3. 162–163.

⁸ Barkóczi Janka: *Vizuális propaganda Magyarországon 1931–1944*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, 2020. 80–81.

⁹ Uo. 86–88.

A változó, általában 5–8 hírt belföldről és külföldről vegyesen tartalmazó filmhíradó heti rendszerességgel új kiadásban került a közönség elé. A tudósítások között a „bulvárhírtől a sporthíreken át a katasztrófahírekig, a nemzetközitől a helyi vonatkozású anyagokig minden modern és számos, mára már kevésbé jellemző hírtípus megtalálható”. A bemutatást válogatás és alapos cenzori munka előzte meg: az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságnál a híradókat engedélyeztetni kellett.¹⁰

2. Nyilas hatalomátvétel a mozgóképes kultúra élén

Az 1944. október 15-i magyar kiugrási kísérlet sikertelenül zárult.¹¹ Az adandó lehetőséget kihasználva – a németek akaratából és egyben segítségével – megtörténhetett a nyilas hatalomátvétel.¹² Horthy Miklós lemondása után másnap, október 16-án Szálasi Ferencet beiktatták miniszterelnöknek,¹³ és megalakította a nagyrészt nyilasokból álló kormányát.

A Szálasi-kormány nagy változtatásokat tervezett a mozgóképgyártásban. Ennek egyik első lépéseként, november legelejére Bariss Dezső díszlettervező, szolgálaton kívüli őrnagyot nevezték ki a filmügyek kormánybiztosává. Szerinte, a film „hihetetlen mértékű hatósugarával a legalkalmasabb nemzetnevelési eszköz. A gazdasági vonatkozásoktól eltekintve a filmművészet nemcsak kulturális, hanem talán egyik legfontosabb politikai tényezője is nemzeti életünknek.”¹⁴ Bariss a „hungarista filmkészítés” hivatalosan felállított narratíváit is felvázolta, miszerint az ideális „hungarista film” a hungarista eszmerendszerhez alkalmazkodik, ezen „eszmekör” keretein belül „csakis a magyar fajban és a magyar tájban lelheti gyökerét”. Témájának kiválasztásához pedig „a magyar lélek, a magyar életforma és a

¹⁰ Barkóczi Janka: Hírek múlt időben. Emlékezetpolitika a Magyar Világhíradókban. *Korall*, 65. (2016) 23.

¹¹ A kiugrási kísérletről és előzményeiről bővebben lásd Ungváry Krisztián: *Kiugrás a történelemből. Horthy Miklós a világpolitika színpadán*. Open Books, 2022.

¹² Paksa Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobbaldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*. Osiris, 2013.

¹³ A puccsról bővebben lásd Karsai László: *Szálasi Ferenc. Politikai életrajz*. Balassi, 2016. 297–308.; A hatalomátvételről és az azt követő viszonyokról lásd Vargyai Gyula: Káosszal enyhített, anarchiával súlyosbított rémuralom. In: *Történelem, tanítás, módszertan. Emlékkötet Szabolcs Ottó 75. születésnapjára*. Szerk. Nagy Péter Tibor–Vargyai Gyula. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2002. 243–258.

¹⁴ Idézi Sándor Tibor: *Őrségváltás után. Zsidókérdés és filmpolitika 1938-1944*. Magyar Filmintézet, [h. n.], 1997. 220.

magyar élettér távlatainak felkutatását” tartja szükségesnek – e hangzatos fogalmakat azonban nem részletezte.¹⁵

Ezen felül a Hungarista Híradók készítésének néhány gyakorlati irányelve is fennmaradt: „Az operatőrök úgy a városban szerzett tapasztalatok, valamint a napilapok áttanulmányozása alkalmával szerzett benyomásaik alapján egy-egy híradóesemény elkészítésére soron kívül tehetnek javaslatot. A javaslattevés alkalmával egy rövid vázlatot készítsenek a felvételre kerülő képekről és a hozzáfűzött bemondó szövegről.”¹⁶ A háborús helyzet miatt a takarékosági szempont felértékelődött a filmhíradó művészi minőségének a rovására: „A híradóesemények negatívba vágását beszüntetem. Anyagtakarékoság szempontjából az operatőrök a felvett negatívot durván vágják meg és az eseményt e durván megvágott negatívról húzott munkakópiából állítsák össze.”¹⁷

A kormánybiztos vezetésével tervben volt „az ország egész filmgyártásának” az átszervezése.¹⁸ A filmgyárak élére is új igazgatók kerültek: a Hunnia Filmgyár igazgatói székébe a korábbi üzemvezető főmérnököt, Lohr Ferencet ültették; a Nemzeti Filmiroda élére pedig Dudás László, a Hunnia volt díszlettervező főmérnöke került.¹⁹ Bariss rövid kormánybiztossága alatt leginkább a filmgyár Németországba történő kitelepítésén dolgozott. A Nemzeti Bank engedélyével ennek a megvalósítására 5 milliós kölcsönt vett fel, azonban a szovjet csapatok már december 25-én elfoglalták a filmgyárat, így a terv megghiúsult.²⁰

A hatalomátvételt követően a Belvárosi Híradó filmszínház (Petőfi Sándor utca 6.) és Híradó filmszínház (Erzsébet körút 13.) megtartották korábbi rendeltetésüket, filmhíradók mellett kultúrfilmeket is vetítettek. Az 1944. október 16-tól a december végéig terjedő időszakban három Hungarista Híradó (továbbiakban HH 0., 1., 2.) és 1078-tól az 1084-ig Magyar Világhíradó (továbbiakban MVH 1078–1084.) készült;²¹ ezek összesen 48 filmhírt tartalmaztak, 81 perc 27 másodperc időtartamban.

Ezekon kívül a hatalomátvétel előtt forgatott és a Mozgóképvizsgáló Bizottság által még akkor jóváhagyott MVH-1077-es filmhíradót a nemzetiszocialista időszakban a híradó filmszínházak 1944. október 20-ig bizonyosan játszották. Október 21-től már a „Hungarista Híradó első különkiadás” volt műsoron.²² Ennek kapcsán annyit kell megjegyezni, hogy a

¹⁵ Uo. 221–222.

¹⁶ Uo. 220.

¹⁷ Közli Sándor Tibor: Uo. 223.

¹⁸ *Esti Ujság*, 1944. november 2. 4.

¹⁹ *Uj Magyarország*, 1944. november 4. 4.; *Esti Ujság*, 1944. november 3. 4.

²⁰ Sándor Tibor: *Őrségváltás után*. 223–224.

²¹ A mozik és híradómozik műsorait lásd például a napilapok kultúrarovataiban.

²² *Magyarország*, 1944. október 20. 6.; *Magyarország*, 1944. október 21. 6.

filmhíradók digitális archívumában (<https://filmhiradokonline.hu>) a Horthy-korban készült MVH-1075-ös, MVH-1076 és az MVH-1077-es filmhíradók bemutatását az október 21-én megjelent „*Hungarista Híradó első különkiadás*” utánra datálják. Az MVH-1077-es filmhíradót azonban az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság október 8–14-e közötti időszakban találta nyilvános előadásra alkalmasnak; az pedig valószínűtlen, hogy két, még korábban jóváhagyott filmhíradót ekkor mutatták volna be.²³

3. „Hungarista Híradó első különkiadás” avagy a Szálasi-kormány első filmhíradója

Az első nemzetiszocialista időszakban készült filmhíradót, a „*Hungarista híradó első különkiadás*”-t, 1944. október 21-én mutatták be a Petőfi Sándor utcai és az Erzsébet-körúti híradó filmszínházakban. Számozás szerint ez a nulladik Hungarista Híradó, a filmhíradók digitális archívumában „*Hungarista Híradó 0.*” néven szerepel.²⁴ Az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság „Hungarista híradó első különkiadás” néven minősítette „nyilvános előadásra alkalmasnak”. Ez a minősítés azonban utólagos: az OMB október 31. és november 21. közötti ülésire – vagyis a filmhíradó forgalomba hozatala után minimum 10 nappal későbbre – tehető.²⁵

A Hungarista Híradókban ez a filmhíradó önálló egységet képez, ami már az elnevezéséből is következik. Nem önálló vagy lazán kapcsolódó hírblokkokból áll: filmjellegű, ami mint narratív megoldás hosszabb időtartamához illeszkedik. A tartalom és a narratíva az új vezetés érdekeinek és céljainak van alávetve, hiányoznak a kulturális, sport vagy egyéb „színes” hírek. Nincs külföldi kitekintés sem, csak belföldi eseményekkel foglalkozik. A filmhír három tematikus egységre bomlik. Az elsőben a hátszágban a lakosság „semmittevését” és háborúellenességét, valamint a fronton a hadsereg szenvedését és erőtlenségét” igyekeznek bemutatni. A második blokkban a sikeres, az általuk népfelkelésként ábrázolt nyilas-puccs lefolyását láthatjuk; s az utolsó egységben az immáron hungarista vezetés alatt álló országban bekövetkezett mentalitásbeli váltást helyezik középpontba: a lakosság „serény” munkáját és a harcmezőn nagy harci kedvvel, „hősiesen” harcoló honvédeket.

„Magyarország élet-halál harcát vívja” – hangzik a narráció az első blokkban, miközben a képeken Budapesten, napsütötte időben, kutyáját sétáltatja egy hölgy az Országház mellett. Egy másik hölgy egy kávéháznál ücsörög – unalmában a tükre előtt ajkát rúzsozza és kontyba

²³ *Budapesti Közlöny*, 1944. november 10. 4.

²⁴ *Nemzetiszocialista hatalomátvétel*. HH-00-01. 1944. október

²⁵ *Budapesti Közlöny*, 1944. december 13. 2.

fogott sötét fűrtjeit igazgatja. A „délelőtti korzón” pedig jól öltözött fiatalok, egymásba karolva, vidáman andalognak. A narrátor szerint eközben „kint a harctéren vérzik az *igazi magyar* fiatalság”.²⁶ A filmhír már a legelején a legélesebb kontraszttal próbálja megfesteni a „nép” háborúellenes hangulatát és magatartását. A „semmittevő aranyifjak lézengő városi életét” szembesítik az *igazi magyar* fiatalság élethalálharcával a keleti fronton, a harcmezőn fegyverdörgésben teljesítő, elszántan harcoló katonákkal. Elkerekedett szemek és rémület látható a békés fővárostól messze harcoló honvéd arcán – mosoly és a korzói „lézengés” helyett, itt már a háború borzalmát mutatja a filmhíradó. A füves síkságon távolról, sűrű füstből jelenik meg egy T-34-es harckocsi, a magyar katonák pedig téglával megerősített géppuskafészekből tüzelnek. Hirtelen egy domboldalról, egy rajnyi katona géppuskával a kezében rohamozik, majd gyors, külön vágásokban, 3 lövését is láthatjuk egy taracknak – egyiknél egészen közelről mutatva a működési mechanizmusát. A következő jelenetben szintén egy tarackot láthatunk, de most a katonák a tüzelés helyett elmozdítani igyekeznek azt. Lelassul a filmhíradó eddigi sodró tempója; nagyjából két tucat katona, sárban gyalogolva – amit a filmfelvétel külön, közeli kameraképpel hangsúlyoz ki –, nagy erőt kifejtve tolja a harci eszközt. Nincs háttérzene, csak a lövések és a saras pocsolya tocsogása hallható. Az ezt követő hosszabb snittben, már vágás nélkül, félközeliben mutatják két katona „erőlködését” – kiszolgáltatottnak és esetlennek tűnnek.

Éles váltás következik: újfent a békés főváros lesz a helyszín. „Sötét kapualjak mélyén vagyonok cserélnek gazdát honmentő zsidaink kezén” – mondja a narrátor. (A Szálasi-korszak filmhíradóiban egyedül itt lesz tematizálva a „zsidókérdés”, a Horthy-korszakban pedig csak 1944 nyarán, a zsidónak minősített szerzők könyveinek megsemmisítéséről tudósítva).²⁷ Ebben a megrendezett jelenetben színészek által a sztereotip módon ábrázolt, „üzletelő” zsidót mutatják, akin sárga csillag van. A belső ellenség kijelölése, a Mi–Ők csoportok ellentétének megkonstruálása érdekében szerepelt ez a jelenet, amelyben a „zsidót” leginkább mentalitásbeli különbségek szerint és nem „faji” vagy vallási alapon azonosítják a filmhíradóban. A „zsidó” kifejezést negatív, megkülönböztető fogalomként²⁸ használják, „zsidó-magyar” szembeállítást képeznek, ami alapján kirekesztik a „zsidónak” titulált személyeket a magyar nemzetből. E rövid jelenet végén a zsidókra a „búsmagyar” és a „kávéházi konrád” kifejezés is elhangzik.

²⁶ Kiemelés tőlem.

²⁷ Fekete Bálint: A Horthy-kori filmhíradók kutatása és használata az oktatásban. *Médiakutató*, 2014/4. 19.

²⁸ A diszkrimináció fogalmáról lásd Laki Ildikó: Napjaink diszkriminációs fogalmai és megjelenési formái. *Polgári Szemle*, 2012/3–6. 254–266.

Ezt egy újabb ellentét követi, a második blokkban. „De éltek magyarok, hungaristák, akik szenvedést, üldöztetést, börtönt vállaltak, hogy előkészítsék az új magyar életet!” – az elhangzó „új magyar élet” kifejezés alatt hatásvadász módon megszólal a hungarista „Győzelmi induló”. Megváltozik a filmhíradó hangulata, immáron reményt kíván sugározni a nézőnek. A következő snittben már láthatjuk az ablakon éppen kilógatott nyilaskeresztes zászlót – aminek szimbolikájára csak rásegít az alsó kameraállás –, vagyis: eljött „az új magyar élet”. Ezután a filmhíradó erőteljesen mozgósító célzatú képsorai következnek: férfiak tömegével özönlének toborzásra, majd „lelkesen”, fegyverrel a kezükben távoznak.²⁹ A pártszolgálatosokhoz Kun Páter³⁰ érkezik meg – szerzetesi reverendában van, a karján nyilaskeresztes karszalag, a derekán ott a hozzá tartozó cingulus, egy zsinóron lógó kereszt és egy pisztoly is (!) –, a Pasaréti út 10. alatti villánál segédkezik a fegyverosztásban és utasításokat ad, eligazítva a puccsra készülődő fegyvereseket.³¹ A páter propagandacéllal került a filmhíradóba, amiről maga is beszámol: „a nagyobb propaganda szempontjából papi ruhába öltözködtem, karomra nyilas karszalagot, derekamra pedig pisztolyt öltöttem.”³² Mint közismert „jelenség” a korszakban, személye által próbálták harcra bírni a népet a haza védelmében.

Az elbeszélésben fennmarad a forradalmi hevület: a következő jelenetben ugyancsak pártszolgálatosok osztanak fegyvert az özönlő férfitömegnek, majd e képsorral párhuzamosan, a narrátor beszámol a történések végkifejletéről: „a hatalom átvétele 24 óra alatt megtörtént”.³³ A történésről, volumenéhez képest, meglepően tömör és szűkszavú a tudósítás – nem történik semmiféle indoklás vagy magyarázat. Ellenben igyekeznek demonstrálni a politikai közösség tagjai szerepét a hatalomátvételben. Az új államrend legitimitása érdekében alulról szerveződő, organikus népfelkelés képét festik le, s nem egy, a németek által támogatott kis csoport hatalomátvételét. Így, a „régiből” az új államrendbe történő átmenet valós eseményeiről nem történik tájékoztatás, s a kormányzó lemondásáról sincs szó. Horthy Miklós neve sem hangzik el a filmhíradóban, ahogyan feltűnő Szálasi Ferenc hiánya is – ennek oka az államfői

²⁹ A sajtó erről így ír: „A Városmajor környéke ezekben az órákban olyan volt, mint egy óriási, mozgósított laktanya, ahol a még civilben érkezett katonák máris megkapják fegyvereiket. Férfiak, tisztek, katonák, levették, polgári ruhás fiatalok és öregek, postások, tűzoltók, kalauzok tódultak a még napokkal korábban kapott parancs értelmében oda, ahol pillanatok alatt megkapták fegyverüket, mellyel a külső veszedelem és a belső orvtámadás ellen egyaránt védhették a fővárost.” *Uj Magyarország*, 1944. október 17. 4.

³⁰ Eredeti nevén Kun András, kiugrott minorita szerzetes. Róla bővebben lásd Budai-S. Balázs: *Kun Páter a reverendás gyilkos. A nyilas korszak leghírhedtebb alakjának nyomában*. MPB Hungary, 2016.

³¹ Uo. 11.

³² Csonka Laura: Egy minorita szerzetes a nyilasok szolgálatában. Kun András élete. *Múlt és Jövő*, 2015/4. 92.

³³ A vonuló egyenruhásokról lásd: *Melléklet 1. kép*.

legitimációs probléma elkerülése lehetett. A későbbi nemzetvezetőnek csak a neve hallható – de az se a narrátor által: az elhangzó „Hungarista Induló”³⁴ (más néven „Ébredj, magyar”) utolsó sorában, ami a híradó legvégére lett időzítve.³⁵ Ez tudatos döntést sejtetne a készítőktől, de Szálasi Ferencről nem történik érdemleges említés a filmhíradóban, így arra következtethetünk, hogy nem Szálasi személyét vagy szerepét szándékoztak hangsúlyozni, csupán az indulóval kívánták befejezni a filmhíradót.

A filmhíradó harmadik tematikus blokkjában (4 perc 8 másodperctől kezdődően) a hátszágban való helytállásra mozgósítanak. Eszerint mivel helyreállt a „rend”, „minden magyar a maga helyén áll”, a termelőmunka lelkiismeretes folytatására szólítják fel a lakosságot; ezt füstölgő gyárkéményekről, keményen dolgozó munkásokról és – a hadiipar fontosságát jelezve – frissen elkészült lőfegyvereket bemutató felvételekkel szemléltetik. A gyors győzelem azonban csak „a paraszt, a munkás, az értelmiségi, a nő és az ifjú” összefogásában, a hátszág „erkölcsi, szellemi és anyagi” eszközeinek a felhasználásával valósítható meg. A „Hungarista induló” megszólaltatásával párhuzamosan kijelölik a munka valódi célját, miszerint „meg kell nyernünk ezt a létkérdésünket jelentő háborút”. Közben a narrátor látható a felvételen, hungarista „uniformisban”, nyilaskeresztes kitűzővel a hajtókéjában, mögötte hatalmas nyilaskeresztes zászlóval. Majd így folytatja: „hungaristák, győzni fogunk, mert győznünk kell és győzni akarunk!” A felkiáltást aláhúzó, „hatásosan” az ezt követő pillanatra időzítették a „nem veszhetünk el, csak mi győzhetünk!” sorát a „Hungarista indulónak”, ami alatt már a „létkérdést” jelentő háború felvételeit láthatjuk. Ezzel sodró, forradalmi hevülete lesz a filmhíradónak: rohamra induló katonákat láthatunk jelenetek sorozatában, de mutatják azt is, ahogyan a katonák egy nagy robbanás miatt földre vetik magukat, de eltökélten folytatják „harcukat”. A filmhíradó lendületét gyors vágásokkal tartják fenn a végén, lövegek gyors tüzelése, tüzelést követ.³⁶ Így, a filmhíradó utolsó jelenetei a harcokról szólnak, kilátásba helyezve az országra és lakosaira váró jövőt. Zárásként a sötétbe vesző háttér előtt „növekedő” nyilaskereszt az eszme időtlenségén túl, egyszerre a jelent és a jövőt szimbolizálva merevedik ki.

³⁴ Az induló teljes szövegét közli *Pápai Hírlap*, 1944. október 28. 2.

³⁵ Horthy Miklós lemondatásának és Szálasi Ferenc kinevezésének részleteit lásd Karsai: *Szálasi Ferenc*. 298–310.

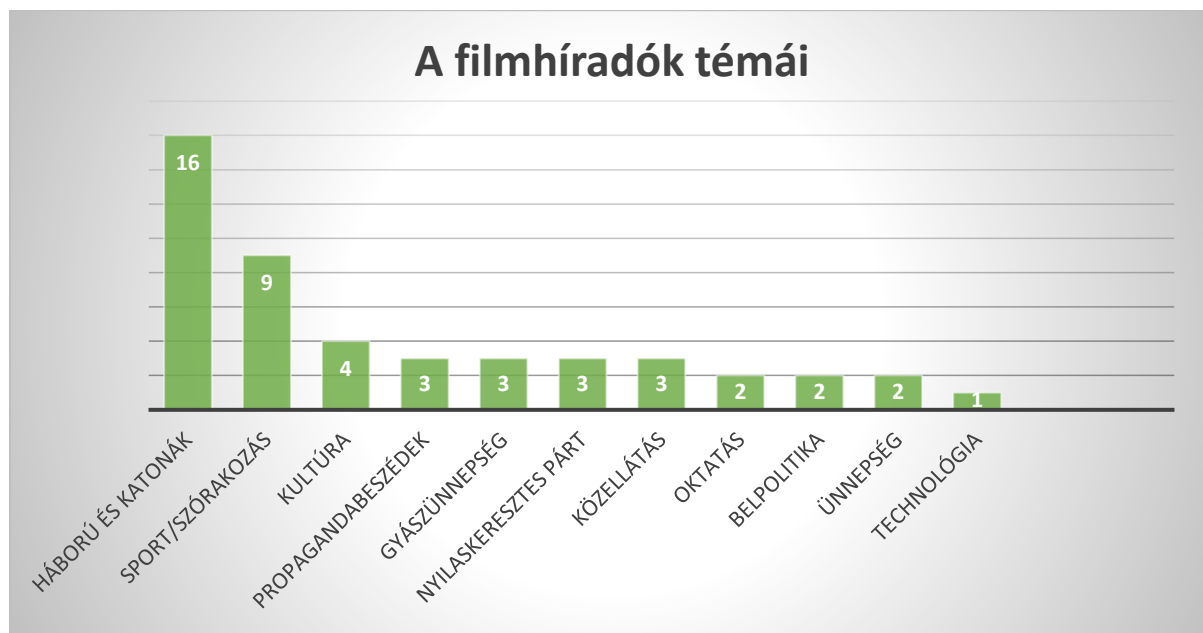
³⁶ M 1940 210 mm-es nehéz tarack és 1914/35 M 15 cm-es közepes tarack ismerhető fel ezek közül, a filmhíradó legvégén pedig a füstben egy 40M Turán harckocsi tűnik el. A filmhírekben megjelenő fegyverzet azonosításában döntően az alábbi munkára támaszkodtam: Winkler László–Sárhidai Gyula–Bonhardt Attila: *A Magyar Királyi Honvédség fegyverzete*. Zrínyi, 1992.

4. A Hungarista Híradók és a Magyar Világhíradók témái

A következőkben a nyilas uralom tíz filmhíradója témaszerkezetét vizsgálom – mélyebben elemzem a háborús és a kulturális híreket, mivel a témák közül nekik jutott a legnagyobb propagandaszerep.

Külföldi hír, tehát külföldről kölcsönzött filmhíradó csekély számban található a filmhíradókban. A Hungarista Híradókból teljesen hiányoznak a külföldi hírek, a Magyar Világhíradókban öt darab külföldi. Csak egy szövetséges és két semleges ország filmhíradóját használják fel: két német, két svéd és egy svájci hírt; ezek minden esetben a filmhíradó elején kapnak helyet és legtöbbször pusztán szórakoztatási célzatuk van (bokszmérkőzés, csetlő-botló síelők, tornászok). Egyedül áll a „*Hóesés az Alpokban*”,³⁷ ahol utalás történik a német területeken történő teljes mozgósításra, így ez beleilleszkedik a filmhíradók ideologikus narratívájába.

A sporthírek között (6) belföldi és külföldi tudósítás kapott helyet. Belföldről, a labdarúgómérkőzések vannak többségben (3),³⁸ ahol minden esetben a Ferencváros csapata az egyik fél; valamint egy kerékpáros hegyi bajnokságról (HH-01-04.) és egy női tornászbajnokságról (MVH-1083-03.) is hírt adnak.

³⁷ MVH-1080-2. 1944. november.

³⁸ *Ferencváros–Nemzeti Vasas labdarúgó mérkőzés*, HH-01-03. 1944. november.; A Vasasban, a hadkötelezettség általi „emberhiány” miatt megjelenő nagyváradi vendégjátékosokról nem tesz említést a filmhíradó. *Magyarság*, 1944. október 11. 6.

4.1. „Harcunkat a végső győzelemig folytatjuk!” A filmhíradók és a háború

A nyilaskeresztes időszakban készült filmhíradók híreiben a háborús történetek, a háborúra való felkészülés és a katonákról való tudósítások vannak a legnagyobb számban. A vizsgált, 1078-tól 1084-ig számozott filmhíradók mindegyikében szerepel a háború valamilyen aspektusával foglalkozó hír. A legnagyobb arányban a másodikként és a harmadikként leforgatott filmhíradóban szerepelnek: az 1. Hungarista Híradó híreinek a fele (3), valamint a másodiknak több mint a fele (4) érinti a háborút valamilyen formában.

A front alakulásáról csupán az egyes híradókban megnevezett országrészekből és területekből következtethetünk. Például a novemberi „*Harcok Erdélyben és a magyar Alföldön*” című hírblokk a „*Hungarista Híradó 1.*”-ben szerepel, majd a szintén novemberi „*Hungarista Híradó 2.*”-ben már „*Harcok az Alföldön*” címmel tudósítanak. Az utóbbi hírben azonban harcok helyett is csak a lakosság „elkötelezett” segítségét láthatjuk, „védelmi berendezések” építése közben. A háborúval kapcsolatban tehát nem az informálás az elsődleges céljuk a filmhíradóknak, így egyszer sem hangzik el a frontvonal pontos helyzetéről és a harcok állásáról jelentés – döntően a háborús helyzet számukra kedvezőtlen alakulása miatt.³⁹

Budapest mint lehetséges későbbi hadszíntér először a vélhetően november közepi, 1080-as számú híradóban jelenik meg,⁴⁰ de az azt követő, 1081-es filmhíradóban már csak az Alföldi csatáról készült filmhír. Az 1082-es számúnak azonban már kiemelt témája lesz a főváros: a filmhíradó nyolc híréből négy középpontjában Budapest áll. Ebben a filmhíradóban a „Hétszáz éves Budáról” készült megemlékezést mutatták be (a tatárjárás után „IV. Béla királyunk megvetette a mai Buda alapjait”), az ezt követő filmhír Budapest védelmében eleső, első két hősi halott november végi, ünnepélyes temetéséről informál. Ez utóbbi filmhírral adnak tulajdonképpen közvetve hírt a Budapest körüli csaták kezdetéről.⁴¹

Budapest védelme előkészítésében a lakosság közreműködését is mutatják – mozgósítási célzattal.⁴² „A munkások és tisztviselők is védik a fővárost” című hírben tömött harckocsik viszik a tömegeket az új védelmi állások készítéséhez. Férfiak és nők együtt

³⁹ HH-01-05. 1944. november; HH-02-05. 1944. november

⁴⁰ *Páncélos kötelékek Budapest védelmére*. MVH-1080-4. 1944. november.

⁴¹ *Hétszáz éves Buda*. MVH-1082-04. 1944. november; *A fegyveres nemzetszolgálat gyászol Budapesten*. MVH-1082-05. 1944. december. – A sajtó részletesen beszámol az eseményről. A filmhíradóból kimaradt egy Szálasi kultuszát erősítendő részlet, a halott katonák bajtársaitól: „Bebizonyítottad azt az áldozatot – mondták –, amire vezéred tanított: inkább hős egy pillanatig, mint rabszolga egy életen át.” Eltemették a Fegyveres Nemzetszolgálat két hősi halottját. *Magyarország*, 1944. november 28. 7.

⁴² Ugyanilyen céllal mutatják „az egyszerű polgárok” között az újonnan kinevezett főpolgármestert és a fővárosi tisztviselőket is munka közben. Ehhez hasonló „A fővárosi lakosság védelmi állásokat készít” hír decemberből (MVH-1084-4.).

dolgozik az Attila-vonal kiépítésén,⁴³ akiknél látogatást tesz vitéz Beregfy Károly honvédelmi miniszter is. A miniszter megsejlel a Budapest előtti védelmi gyűrűben harcoló honvédeket is. A szemlélet követően, a filmhíradó mutatja, hogy a katonák továbbra is „változatlan küzdőszellemmel hárítják el az ellenség támadásait”: egy páncélökölrel felszerelt honvéd, „gondos” felkészülés után kiiktat egy szovjet T-34-es harckocsit. „Telitalálat” – hangzik el a narrátortól, majd a harckocsit mutatva a néző is meggyőződhet a sikerről.⁴⁴

A háborúról tudósító filmhíradók célja a lakosság hadsereg sikerességében való hitének a megtartása. Ugyanakkor nem a jelentős katonai eseményekről kívánnak beszámolni: a harcok olyan epizódjait szemléltetik, amelyek bárhol megtörténhettek vagy megtörténhettek volna. Ezekben a hírekben a honvédség háborús „sikereit” helyezik középpontba. Ilyen siker volt például a hadifoglyok ejtése: „A túlerővel vitézül szembenálló honvédség mindig újabb és újabb részeket szakít le az ellenség küzdő erejéből” – hangzik el a második Hungarista Híradóban (hadifoglyok „szerepeltetése” már a háború alatt készült Horthy-kori filmhíradókban is megfigyelhető volt).⁴⁵ Három híradóban is mutatták a Budapest városán áthaladó ellenséges foglyokat,⁴⁶ amire egyszerűen a „város megszokott színfoltjaként” hivatkozik a narrátor. A filmhíradó külön kiemeli, hogy a legtöbbjük orosz és román nemzetiségű, valamint a foglyok rossz és hiányos ruházatban, gyakran lábbeli nélkül estek fogságba. Az utóbbit filmfelvételen is demonstrálják: három felvételen is mezítláb látható katona – az egyiket külön, fentről lefelé irányuló kameramozgással „végigméri” a kamera. Közeli és félközeli felvételek készülnek, kétségbeesett és letargikus arcokat mutatva, amit végül a jelenet végi kártyázásuk és borotválkozásuk old fel – szemléltetve a hadifoglyok „humánus körülményeit”.

A novemberi, „*Életképek a csatáterről*”⁴⁷ című hírben bemutatják a magyar fél katonai szervezettségét is. Közeliben fücsomókat és vadvirágokat láthatunk, amik lassan emelkedni kezdenek, aztán meglátjuk a sisakos katonát alatta. „Egy figyelő az” – állapítja meg a narrátor –, aki távcsővel kémleli a terepet és harckocsik érkezését jelenti. Több, szovjet T-34-es típusú harckocsi kiiktatása közben a narrátortól hallhatjuk a katonák által használt egyes fegyvertípusok egész sorát, demonstrálva a magyar fél széles fegyverarzenálját. „Míg köd, sav

⁴³ Az Attila-vonal kényszermunkával kiépített, Budapesttől keletre elhúzódo védelmi vonal. 1944. szeptember 22-én rendelték el a megépítését, elsődleges célja a főváros védelme és a budai hídfő biztosítása volt. Ádám Balázs: A Karola-vonal erősítési rendszere. *Hadtudományi Szemle*, 2022/3. 36.

⁴⁴ *A munkások és tisztviselők is védik a fővárost*. MVH-1082-07. 1944. december.

⁴⁵ Lásd például MVH-0913-06., MVH-0914-01. (1941. augusztus) és MVH-0956-03 (1942. június).

⁴⁶ *Hadifoglyok Magyarországon*. HH-01-06. 1944. november; *Hadifoglyok vonulnak Budapesten*. MVH-1078-05. 1944. november; *Hadifoglyok tömegei hazánkban*. HH-02-06. 1944. november. (Melléklet 2.)

⁴⁷ HH-02-07. 1944. november.

és láng-kézigránátok borítják a páncélost, addig a páncélöklöl...” A narrátor elnémult, s a filmhíradó vizuális jellegét kihasználva, a páncélöklöt kilövő katonára vált, végül vissza a harckocsira – felrobbantása pillanatában.⁴⁸

A hadsereg „stratégiai” képzettségét és a légierő képességeit is demonstrálják újból egy „epizódszerű”⁴⁹ filmhírben. A „*Harcok a hadműveleti területeken*”-ben egy egész felderítőakció végrehajtását láthatjuk, tulajdonképpen filmjellegű kivitelezésben. A filmfelvevő eszköz felhelyezése után a gép elhagyja a földet, így a levegőben, „akció közben” is láthatjuk a Focke-Wulf Fw 189 típusú repülőgépet. A felderítőrepülő leszállta után a felvételek kiértékelését, majd az ez alapján történő, térképek fölötti tervezés folyamatát is bemutatják. A jelenet végére „kerek lesz a történet”, ugyanis az ellenséges területeken végrehajtott „sikeres” bombázással zárul a hírblokk.⁵⁰

A decemberi filmhíradókból már a háborús helyzet további súlyosbodására következtethet a néző. Az utolsó előtti (véltetően december második hetében megjelenő) filmhíradóban a honvédelmi miniszter felhívására Budapest védelmére „nagy számban jelentkezett”, fiatal levonták besorozása és páncélöklöllel való bevetése látható.⁵¹ „Ezekkel az új fegyverekkel kezében néz szembe a magyar ifjúság az ellenséggel” – hangzik el; a vélelmezhető készítői szándék szerint minden ifjú páncéltörőre való betanítása újfent a magyar hadsereg jól ellátottságáról győzné meg a nézőt. Valójában azonban az egyre súlyosbodó harci helyzet és az emberveszteség volt a felhívás „valódi” oka. A levonták „harcba hívását” sem indokolják meg, csupán az „ezért fogunk győzni!” hangzatos felkiáltás hangzik el a filmhíradóban. A filmhírben a felhívás – a néhány felmentő pont ellenére – szinte kötelező jellege sincs megemlítve, csak az ifjak „nagy lelkesedése”. Ellenben a sajtó, részleteiben is beszámol a miniszteri felhívás részleteiről: a „Nagy-Budapesten lakó, illetve tartózkodó 1921—26. születésű évfolyamú férfilakosság honvédelmi munkára való” elrendeléséről⁵² A sajtó kétszer is említi a kiképzés gyorsaságát, majd kiemeli: a rövid kiképzés elsajátításához „csak bátor szív kell és magyar virtus”.⁵³ A sajtóval ellentétben tehát a filmhíradó tulajdonképpen az egész fiatalságot megszólítja.

⁴⁸ Megtudhatjuk a filmhírből azt is, hogy az utóbbi a harckocsitípusnak a „legveszedelmesebb” ellenfele a „boforc”, vagyis hivatalos nevén a Bofors 36 M 40 mm-es légvédelmi gépágyú.

⁴⁹ Ezek a tematikus, epizódszerű filmhírek narratív jellegük mentén elkülöníthetők a vizsgált filmhíradókban.

⁵⁰ MVH-1079/3. 1944. november

⁵¹ *Harci bevetésen a magyar ifjúság*. MVH-1083-06. (Melléklet, 6.)

⁵² *Magyarság*, 1944. november 23. 4.

⁵³ *Uj Magyarság*, 1944. november 15. 8.

A nemzetiszocialista időszak alatt készült utolsó filmhíradó záróhíre az eddigiektől teljesen eltérő atmoszférával és üzenettel bír: immáron nélkülözésről és szerényebb életkörülményekről hallhatunk. „1944 karácsonyán a vér és vas irgalmatlan ereje elsodort mindent, ami a régi karácsonyokon különbséget tett magyar és magyar között” – mondja a narrátor. Megmutatkozik a lakosság háború általi szenvedése, az általános nélkülözés – ez egyedüli a vizsgált filmhíradókban. A képeken a karácsonyfa alatt géppuska, gránát és magyar honvédségi sisak fekszik. Egy másik karácsonyfa mellett egy édesanyát mutatnak gyermekeivel, akik némán ünnepelnek. A felvétel a családról egy „átszellemülten” az égre néző és talán a családjára gondoló honvédra vált (legalábbis a néző így is értelmezhetette). Ő a családi körből hiányzó apa, ki a szeretet ünnepekor is a hazát és családját védelmezi.⁵⁴

Az eddigi „borús” jelen kép ellenére a záró üzenetben immáron a „megszokott” hangvétel szellemében, „győzelmet, békét és örök magyar karácsonyt” kívánnak. Lezárásként, a filmhír hangulatához illeszkedve egyszerre meghittén, de mégis vészjóslóan szólnak a harangok – amelyek egyes nézőkben a magyar nemzetiszocialista rendszer közeledő végnapjait is felidézhetnék. Ugyanakkor a „VÉGE” felirattal egyszerre megjelenik – a filmhíradók során először – a „TESTVÉR! KITARTÁS!” felirat, ami kétségbeesett, utolsó kiáltásként hathat a háborúban való kitartás mellett.

4.2. Kultúra

A kultúrával kapcsolatos hírek ugyancsak a propaganda direkt megjelenésének példái. Már a „*Hungarista Híradó 1.*” első híre is, amely a Horst Wesselről⁵⁵ készült film, az „*Egy a millióért*” október 29-i díszbemutatójáról számolt be.⁵⁶ Az Uránia Filmszínházban történt bemutató fontosságát jelzi, hogy a kormánytagokon kívül „igen sok polgári és magyar, valamint német katonai vezető személyiség” volt jelen.⁵⁷ Közülük egyedül Edmund Veessenmayert, a Német Birodalom meghatalmazottját és követét mutatja és nevezi meg külön a filmhíradó. „A kormányzótanács, a kormány, valamint a Hungarista mozgalom” vezetőinek csak a jelenlétéről tájékoztat; több felvételt láthatunk a felsőtétben a kezüket náci karlendítésre emelő vendégekről és díszvendégekről – de személyek kiemelése nélkül. A sajtóból tudható, hogy a meghívott vendégek a Nyilaskeresztes Párt egyenruhás alakulatainak a sorai között vonultak az

⁵⁴ *Karácsony, 1944.* MVH-1084-05. 1944. december (*Melléklet*, 7.)

⁵⁵ Horst Wessel német SA-tag, a Horst-Wessel-Lied szerzője. 1930-as halála után a német nemzetiszocializmus mártírként tisztelte. Lásd Virányi Péter: *Háború puska nélkül.* 64–65.

⁵⁶ *Díszelőadáson mutatták be a mártír Horst Wesselről készült filmet.* HH-01-01. 1944. november.

⁵⁷ *Pesti Hírlap*, 1944. október 24. 6.

előcsarnokban, majd elfoglalták a helyüket, ami alatt az emeleten egy zenekar indulókat játszott – egy pillanatra ez látható is a filmhírben.⁵⁸ Majd, Csonka Emil,⁵⁹ a Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom ifjúsági vezetője mondott beszédet. A színpad előtt dízsorfallal láthatunk, a színpadon pedig hungarista zászló van felfeszítve, ami előtt két babérkoszorú figyelhető meg: az egyiken horogkeresztes, a másikon nyilaskeresztes szalag van. Ráközelítve, ugyanezzel a képpel nyitott a filmhíradó, ami egyszerre hirdeti a hungarizmus és a német nemzetiszocializmus eszmei és a két ország szövetségén alapuló, – alá-fölrendeltségi viszony nélküli – „bajtársi” közösségét. Csonka köszöntőjét követően, még levetítették a „*Hungarista híradó első különkiadás*”-át.⁶⁰ Zárásként láthatjuk az ülő nézőket, aztán a méretes díszcsillárt, ami hirtelen elsötétül. Ekkor indulna a film, de abból nem mutatnak részletet. A filmhírben a filmről csupán annyi hangzik el, hogy Horst Wesselnek, a „német nemzetiszocializmus legendás mártírjának életéről” szól.

Az 1944. október 29-én a Magyar Művelődés Házában tartott „Hungarista-est”-en a kor „legkiválóbb művészei” léptek fel. Kiss Ferenc – a Nemzeti Színház alig egy héttel azelőtt kinevezett ideiglenes igazgatója,⁶¹ a Színművészeti és Filmművészeti Kamara elnöke – széles mozdulatok és erőteljes gesztikuláció kíséretében egy hungarista költő, Alföldi Géza „*Csak a gyökér kitartson*” című versét szavalta el – az egész vers szavalása bekerült a filmhírbe. Kisst Szeleczky Zita, a Horthy-korszak közkedvelt színésznője követte népi(es) viseletben a színpadon, aki már 1941-ben megvallotta nemzetiszocialista nézeteit.⁶² Szeleczky Petőfi Sándor „*Föl a szent háborúra*” című „forradalmi” költeményét szavalta, nagy átéléssel. A filmhírbe csak a harmadik versszak első fele került be:

„*Ki a házból, ki a síkra,
Emberek,
Most az egész Magyarország
Legyen egy nagy hadsereg!*”⁶³

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ A Pesti Hírnep a díszbemutatóról készített tudósításában a párt ifjúsági vezetőjét tévesen Csonka Lászlónak nevezi – azonban, a többi nagyobb napilap kulturális rovata nem is tesz említést a köszöntőről.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ *Pesti Hírlap*, 1944. október 21. 5.

⁶² Lips Adrián–Mátravölgyi Dorottya–Sztruhár Bettina: A posztháborús állapot reprezentációja Szeleczky Zita sajtómegjelenéseiben, népbírósaí perében és magánlevelezéseiben. *Symbolon*, 2022/43. 89.

⁶³ Petőfi Sándor: *Petőfi Sándor összes versei*. Második kiadás. A szöveget gond. és az utószót írta Kerényi Ferenc (Osiris klasszikusok). Osiris, 2004. 1116.

Ez a négy sor – a szövegkörnyezetből és a történelmi kontextusból kiragadva – pontosan beleilleszkedik az akkori háborúpárti és hungarista narratívába. A jelentékeny propagandaértéket képviselő, délután 5 órakor kezdődő kultúrest még aznap a rádióban is hallható volt, „*A Nemzeti Szocialista Párt első hungarista estje*” címen.⁶⁴

A november 22-én, a budai várpalotában tartott kultúrértekezleten a „nemzet szellemi és művészeti élete” vett részt.⁶⁵ Hubay Kálmán, a „nemzetvezető” kultúrirodájának vezetője „iránymutató” beszédével nyitotta meg az értekezletet. A beszéd után a Szálasi „engedélyt adott” kérdések feltevésére, amelyekre „kimerítő részletességgel válaszolt”; az értekezlet végén, pedig minden résztvevőtől „kézszerítással elbúcsúzott”.⁶⁶ A kézfogásnál a kamera külön mutatja Kiss Ferenc és Páger Antal színművészeket, valamint a zeneszerző, zongoraművész és karmester Dohnányi Ernőt.⁶⁷

A nemzetiszocialista időszak színházi életéből is kerül tudósítás a filmhíradókba. Egy decemberi filmhíradó az Erzsébet körút 31. sz. alatti – a korábbi Royal Revüszínház helyén működő – Magyar–Német Katonaszínház „nagyvarieté műsoráról” számol be. A „harcteret járt katonák és családtagjaik” derűs szórakoztatását említik; eközben a filmen három, szélesebb tömegeknek szóló műsort láthatunk: két artista produkciót és egy majomnak beöltözött emberre épülő darabot.⁶⁸ A filmhír végén „A VISZONTLÁTÁSRA / AUF WIEDERSEHEN” feliratú táblát tart egy hölgy.

⁶⁴ *Hungarista Est a Magyar Művelődés Házában*. MVH-1079/2. 1944. november (Melléklet, 4.); *Magyarország*, 1944. október 28. 7. – A filmhír elején és végén megjelenő zenekarok a sajtóból beazonosíthatók. A Légierők Zenekara Doroszlai Károly vezényletével adta elő a „*Hungarista indulót*”, valamint a Rádiózenekar (az Operaház frissen megbízott igazgatója, zenei kormánybiztos) Sámy Zoltán és Vincze Ottó vezényletével lépett fel; továbbá kiderül két operaénekes, Gyurkovics Mária és Udvardy Tibor szereplése is. Dalos Anna: Végjáték a vonaton. Sámy Zoltán és a nyilasuralom zenei élete. In: *Zenetörténetek Közép-Európából*. Szerk. Fazekas Gergely–Péteri Lóránt–Vikárius László. Kronosz, 2024. 244.

⁶⁵ *Kultúrértekezlet Szálasi Ferenc nemzetvezető részvételével*. MVH-1081-03. 1944. november. Az *Új Magyarország* tudósítása szerint meghívottként részt vett például Bornemisza Gábor, a *Virradat* felelős szerkesztője-kiadója, Fiala Ferenc sajtófőnök, Oláh György képviselő, az *Egyedül Vagyunk* főszerkesztője, Mattyasovszky Kornél, az *Új Nemzet* főszerkesztője, Ráttkay R. Kálmán, a *Pester Lloyd* és a *Magyarország* felelős szerkesztő. *Új Magyarország*, 1944. november 23. 5.

⁶⁶ *Külföldi-Belföldi Hírek*, 1944. november/21944-11-21. Magyar Távirati Iroda online archívum.

⁶⁷ Dohnányi kultúrértekezleten való részvétele miatti későbbi vádakról lásd bővebben Kusz Veronika: Dohnányi megvádolása a magyarországi és a külföldi magyar nyelvű sajtóban 1945 és 1948 között. *Magyar Zene*, 2020/3. 306–322.

⁶⁸ *Új Magyarország*, 1944. november 16. 6.

5. Eszme és filmhíradó

5.1. „Ott halad előttünk az ország első munkása, Szálasi Ferenc”. Szálasi Ferenc és a filmhíradók

Szálasi Ferenc mint a „hungarizmus szülőatyja”⁶⁹ hosszú utat járt be a nemzetvezetői tisztsége megszerzéséig. Még vezérkari tisztként, az 1930-as évek elején alakult ki mély küldetés- és kiválasztottságtudata. Ez később, a katonai pályát feladva politikusként, majd a Csillag Börtönben „viseltetett szenvedése” a küldetésével kapcsolatos hitében csak megerősítette. A Hungarista Mozgalom egyszerre vezérként, mártírként és magyar messiásként tekintett rá: ezt felhasználva az ideiglenes vezető, Hubay Kálmán és a teoretikus, Málnási Ödön vezényletével mitikus vezérkultuszt épített személye köré.⁷⁰ Szálasi Ferencről a messianisztikus kép a nyilasok körében a Szálasi-kormány bukása és a háború elvesztése után is kitartott, ahogyan az ebben való hit Szálasi Ferencnél is élete végéig megmaradt.⁷¹

A vezérkultusz alapvető funkciója a párt, mozgalom és a hadsereg – esetleg egy katonai alakulat – tagjainak integrálása, mobilizálása mellett az is, hogy pozitív jövőképet nyújtson, legitimálja és stabilizálja a politikai, katonai szervezet tevékenységét, elősegítse annak hatalomra jutását. A hatalom megszerzése után a politikai rendszer legitimációját, stabilitását, a rendszer iránti érzelmi kötődést és a társadalom integrálását hivatott erősíteni.⁷² Az eszméért a „szenvedést is vállaló” „pártvezető”-nek, immáron az ország élén álló „nemzetvezető” imázsát kellett megteremteniük. E szempontok miatt fontos annak vizsgálata: miként ábrázolta Szálasi a filmhíradó?

Szálasi Ferenc először a filmhíradókban az 1944. november 4-én történő nemzetvezetővé választása előtti ceremónia központi alakjaként tűnik fel.⁷³ A miniszterelnöki rezidencia kapuján pártszolgálatosok oszlopa indul a Budavári Palota felé, akiket ugyaninnen,

⁶⁹ Idézi Karsai: *Szálasi Ferenc*. 103.

⁷⁰ Paksa Rudolf: Vezér és próféta. Szálasi-kultusz a hungarista mozgalomban. *Kommentár*, 2012/5. 76–77.; A Szálasi-kultuszról továbbá lásd Paksa: *Magyar nemzetiszocialisták*. 131–135.; Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz 1919-1944*. MTA BTK TTI, 2015. 216–220.; Tóth Andrea: Egy Vezér imázsa: Szálasi Ferenc bebörtönzése és a hungarista propaganda. In: *Valóság*, 1992/6. 51–64.

⁷¹ „Az én utam a bitó alá természetes út, mellyel csak bekoronázom sok ezer hungarista testvérem hősi vér- és életáldozatát.” Szirmai Rezső – (Garner Pál): *Fasiszta lelkek*. Második, bővített kiadás. Pelikán Kiadó, 1993. 190.

⁷² Turbucz Dávid: Vezérképek, vezérkultuszok a Horthy-korszakban. In: *Médiatörténeti tanulmányok 2015*. Szerk: Klestenitz Tibor–Sz. Nagy Gábor. MTA BTK TTI, Budapest, 2015. 235–260.

⁷³ *Szálasi Ferenc miniszterelnököt az országgyűlés nemzetvezetővé választotta*. MVH-1078-6. 1944. november (Melléklet 3.)

Szálasi Ferenc követ.⁷⁴ A miniszterelnöki rezidenciától a palota épületéig végig honvédek és pártszolgálatosok állnak sorfalat a leendő nemzetvezetőnek. Annak ellenére, hogy a dízsorfallal szemrevételezése alatt az állami szokásoknak megfelelően a Himnusz hallható, mégsem a nemzeti jelképek uralják a szimbolikus teret a filmhírben. A pártszolgálatosok kezében csak nyilaskeresztes zászló látható és a ceremónián máshol se fedezhető fel a piros-fehér-zöld trikolor, ahogyan Magyarország címere sem.⁷⁵

A híradó a délutáni folytatásról is beszámolt. Az Országgyűlés két háza a Budavári Palota márványtermében tartott együttes ünnepi ülést, amin Szálasi Ferencnek a kinevezésén elhangzó esküjét teljes hosszában mutatja a filmhíradó. Szálasi leteszi a nemzetvezetői esküt a Szent Koronára – a koronaörök és a mögötte álló háromtagú kormányzótanács⁷⁶ – Beregfy Károly, Csia Sándor és Rajniss Ferenc – közvetlen társaságában. Szálasi Ferenc díszmagyar helyett viselt zöld ingje és öltönye, a vele „szemben álló” Szent Korona képében a tradíció és a modernitás dichotómiája jelenik meg a ceremónián. Az időtartamában is hosszabb hír elején a magyarság legfontosabb építészeti szimbólumait mutatják: a Parlamentet, a Sándor-palotát és a Budai Várpalotát.⁷⁷

A novemberi, „Nemzetvezetői kitüntetés a honvéd hőseinknek” című filmhírben Szálasi Ferenc kerül középpontba mint cselekvő.⁷⁸ Az esemény, a Budavári Palota Hunyadi-termében zajlott.⁷⁹ A reprezentatív térbe belépő Szálasit már sorban állva fogadják a katonák, akik „személyes bátorságukkal és vitézségükkel kiemelkedtek a nemzet védelmi harcában”. Szálasi kimérten, némán és érzelmek nélkül nyújtja kezét kézfogásra, majd adja át a kitüntetést. Jelzésértékű, hogy a filmhírt a Hunyadi-teremben elhelyezett, Fadrusz János által készített

⁷⁴ A ceremóniára és az azt megelőző „rítusra”, a szemtanú Zánkay Péterné így emlékezett: „A hungarista induló hangjaira, kiszámítottan pózos lassúsággal lépett el Szálasi a Szent György téren a kivezényelt nyilas banda sorfala között, és mintha a végzet meg akarta volna mutatni, hogy milyen aljas játék folyt itt a Szent Koronával és a magyar néppel, kevésbé az ünnepély befejezése után hatalmas hármass detonációval a levegőbe repült a Margit híd.” *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Szerk. Sipos Péter. Osiris–Budapest Főváros Levéltára, (Párhuzamos archívum). 1999. 99.

⁷⁵ Horthy Miklós kormányzó lemondása után, az 1944. évi X. törvénycikk alapján a Parlament által kinevezett Nemzetvezető az öt megillető miniszterelnöki jogkörök mellett, ideiglenesen a kormányzói jogkörökkel is bírt.

⁷⁶ Karsai: *Szálasi Ferenc*. 306. A kormányzótanács intézményéről lásd Uo. 316.

⁷⁷ A felvételen szereplő Habsburg-kapu melletti, Pestre néző Turul-szobor megjelenítése is szimbolikus jelentőséggel bír, mint legitimációs objektum.

⁷⁸ *Nemzetvezetői kitüntetés a honvéd hőseinknek*. MVH-1082-06. 1944. november.

⁷⁹ A Hunyadi-terem egyike volt a Budavári Palotában Hauszmann Alajos felügyelete alatt, historizáló stílusban épült három díszteremnek. A teremről bővebben: Rostás Péter: Egy helyiség helye. A Budavári Palota Hunyadi Mátyás-termének története. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, (2001) 29. 487–538.

kolozsvári Hunyadi Mátyás lovas szobra kicsinyített másával – ami szintén Fadrusz munkája – zárják, összekapcsolva kettőjüket.

Egy szintén november végi filmhíradóban Kerekes Béla, a propagandaügyi minisztérium államtitkára a csepeli Weiss Manfréd gyárban, tizenkétezer gyári munkáshoz intézett beszédében megjelenik Szálasi Ferenc képe: „Nem vagyunk egyedül, nem vagyunk vezetés nélkül, mert ott halad előttünk az ország első munkása, Szálasi Ferenc”.⁸⁰ Egy Szálasi által használt, aforizmaszerű, tömör mondást is megidézett Kerekes a beszédében: „Testvérek, most egy útravalót adok nektek azzal, hogy abban a munkában, abban a felelősségteljes munkában, amit vállalunk, meghalni lehet, de elfáradni soha!”

Egy érdekes részlet azonban a beszédből nem került bele a filmhírbe: „Nem vagyunk elhagyatva, mert ott halad előttünk munkásvezetőnk, a 9323-as szövőmunkás, az ország első munkása, Szálasi Ferenc.”⁸¹ Szálasi a Csillagbörtönben, miután elsajátította a szövés mesterségét, mint „takácsipari munkás” dolgozott. Egy levélben úgy írt munkavégzéséről, hogy takácsként „még egyszer annyit termelt naponta, mint a legügyesebb és legszorgalmasabb szakmunkás”. A filmhíradók közönsége számára tehát nem igyekeztek alátámasztani Szálasi „munkás” mivoltát, a börtönben szerzett takácsmesterségével, noha a nyilas napisajtó Szálasi-imázsának építése során utalt „munkás-múltjára”.⁸²

A Nyilaskeresztes Párt pártapparátusának egyik központi szerve, a Nagytanács a Budavári Palota Márványtermében megtartott december havi üléséről beszámoló filmhírben is megjelenik Szálasi Ferenc. Szálasi helyettese, Csia Sándor a beszédében azt fejtette ki, hogy „a vezető erkölcsi tisztaságától függ, hogy milyen irányba indítja el tömegeit. Ha jó az irány, úgy akadályok, küzdelmek, zökkenők és nehézségek ellenére is folytonos a haladás a helyes cél felé”.⁸³ Csia Szálasinak az ország jelenében és jövőjében betölteni kívánt társadalomformáló vezérszerepét emelte ki, amiknek a nemzetvezető „erkölcsi tisztasága” a garanciája. Az esemény felvételén Szálasi Ferencet láthatjuk először felmenni a pódiumra, ahol karlendítés után elfoglalja a központi helyet: a sas karmai és szárnyai által körbefogott, pajzsalapra helyezett nyilaskeresztes címer alatt. A filmhír felvételén Csia az aktív szereplő, beszéde alatt

⁸⁰ Kerekes Béla dr., *a propagandaügyi minisztérium államtitkára beszédet intézett a munkássághoz*. MVH-1081-02. 1944. december.

⁸¹ A magyar munkásság együtt harcol a fegyveres erővel. *Uj Magyarország*, 1944. november 28. 7.

⁸² Karsai: *Szálasi Ferenc*. 186.; Például: Szálasinak megjelent egy ideologikus írása a hungarizmusról a *Magyarország* „Munkások írnak” rovatában. (!) *Magyarország*, 1944. december 3. 5.

⁸³ *Megtartották a Nyilaskeresztes Párt december havi Nagytanácsát*. MVH-1083-04. 1944. december. (Melléklet, 5.)

mégis Szálasi személye dominál – a pulpitus közvetlenül Szálasi mögé van helyezve. Szálasi a hír végén egy újabb náci karlendítés után, jókedvűen, integetve távozik a tömegben a teremből. Az azonban figyelemre méltó, hogy Csia Sándor terjedelmesebb beszédéből a filmhírben szinte csak a Szálasi Ferencről szóló részt használták fel.⁸⁴ Nemzetvezetői „mivoltának” az elfogadását elősegítő és a vezérképet erősítő döntés volt az is, hogy kinevezését követően csak a Budai Várpalota reprezentatív termeiben szerepel felvételen. Csak politikusokkal, kitüntetendő katonákkal és a kulturális élet vezető egyéniségeivel jelenik meg; munkással, vagy más, alacsonyabb társadalmi osztályt reprezentáló személlyel a filmhíradókban nem ábrázolják.

Az építendő vezérkultusz ellenére Szálasi csupán négy hírben szerepel – ami a filmhírek tizenkét százaléka –, s jellemzően csak megemlíti jelenlétét vagy csak mutatják őt. Az „*Egy a millióért*” film október végi díszbemutatóján a filmhírben a vendégek közül csak Veessenmayerre került hangsúly,⁸⁵ pedig hozzá hasonlóan Szálasi is fővédnöki minőségben vett részt az eseményen. A szerkesztői döntést a film témája indokolhatta – a németeknek való megfelelési kényszer itt Szálasi Ferenc személyén is túlnőtt.

Szálasi egyedül a miniszterelnöki kinevezését bemutató hírben szólal meg, így beszédei is teljesen hiányoznak a filmhíradókból, ahogy az általa jegyzett „elméleti” és ideologikus munkákról, mint például az „*Országépítés első tervéről*”⁸⁶ sincs említés. Ez tudatos döntés lehetett, így egy mitikus, „megfontolt bölcs vezér” imázsát igyekeztek fenntartani. Ennek a kialakításában tényező lehetett az is, hogy Szálasi köztudottan nem volt jó szónok.⁸⁷ A beszédei „közérthetősége” szempontjából és a fennálló háborús helyzet miatt sem érezhették megfelelőnek a pillanatot, hogy a hungarista eszme „mélyvizében elmerítsék” a filmhíradó közönségét. Emiatt azonban a híradóbeli vezérkép is „semlegesebb” lett. A filmhíradóban egy nagyrészt „ideológiamentesített” Szálasi-képet kapunk, ami nem használja ki és nem is épít a sajtóban korábban már „kimunkált”, az imázsának szerves részét képező „prófétai” és „mártíri” elemekre se.

⁸⁴ *Zalai Összetartás*, 1944. december 5. 3.

⁸⁵ *Díszelőadáson mutatták be a mártír Horst Wesselről készült filmet*. HH-01-01. 1944. november.

⁸⁶ Az „*Országépítés első tervéről*” bővebben lásd Paksa: *Magyar nemzetiszocialisták*. 290.

⁸⁷ „Mint szónok nem nagy szónok és nem azok közül való, akik magukkal tudják a tömeget ragadni. Rendszerint olvasni szokta beszédeit és arra törekszik, hogy fejtegetései minél magasabb színvonalúnak tűnjenek fel. Egészen új szavakat és a tömeg előtt teljesen ismeretlen fogalmat létesít. Ösföld, Kárpát-Duna-Nagyhaza, eszmegyakorlatok, vérvalóság és hitvalóság stb. Számtalan ilyen szava van, amiről híveinek fogalmuk sincs, hogy mit jelent” – Szigethy István így ír Szálasi szónoklatairól és a hungarizmus nyelvi konstrukcióiról 1940-ben. Szigethy István: *Út a magyar nemzeti szocialista állam felé*. Csokonai Könyvterjesztő Vállalat, 1940. 81–82.

A fentiek alapján Turbucz Dávid vezérkultusz-meghatározása érvényes Szálásira is. Eszerint a vezérkultusz egy politikai vezető kultusza, akire követői a „vágyott állapot” – esetében a háborúban való győzelem, majd irányításával az ország újjáépítése – egyedüli megteremtőjeként tekintenek. A vezér „rendkívüli képességeit vagy tulajdonságait” – „a vezető erkölcsi tisztasága” miatt „folytonos a haladás a helyes cél felé” – igazoló kép által válik alkalmassá szerepére. A vezérkultuszt erősítő rítusok – kinevezési ceremónia, nemzetvezetői eskü, valamint a „hősi katonák” kitüntetése – a róla kialakítandó imázst erősítik.⁸⁸

Szálasi Ferenc vezérkultusza tehát tudatosan kap szerepet a filmhíradókban, azonban ennek mérsékelt reprezentációja miatt mégsem állapítható meg vezérkultuszának módszeres építése – összevetve a hatalomátvétel utáni napisajtó Szálasi-imázsával.⁸⁹

5.2. A hungarizmus eszmeiségének reprezentációja a vizsgált filmhíradókban

A filmhíradók egyes részletei jelentős szimbolikus értékkel bírnak, egyes filmkockák akár a szavaknál is jobban kifejezhetik a készítőik által elérni kívánt hatást. A filmhíradók bevezetésének változásai részletesebb elemzésre érdemesek – ahogy tette ezt Barkóczi Janka is hivatkozott könyvében.⁹⁰

A „*Hungarista híradó első különkiadás*”-a még a Horthy-korszak filmhíradó bevezetőjének legutolsó változatát használja – ez abból adódhat, hogy a sietség miatt még nem tudott új, „Hungarista felfogású” változat elkészülni. A „*Hungarista Híradó 1.*” és a „*Hungarista Híradó 2.*” már speciális bevezetővel indul, ám a „megszokott” Rákóczi-induló helyett az „*Ébredj magyar*” című hungarista induló szólal meg. Szinte sötétben tárul elénk a Kárpát-medence, bárminemű országhatár nélkül, pusztán a domborzati térképen. Majd a Kárpát-medencét hirtelen „megvilágítják” és rögtön megjelenik a nyilaskereszt, aminek a térképre vetülő árnyéka beteríti a Kárpát-medencét. A bevezetőben ilyen módon tudatják a hatalomváltást és azt is, hogy a hungarista uralommal „megvilágosodás útjára lépett az ország”. A Kárpát-medence képében a „délkelet-európai” vagy más néven, a „Kárpát-Duna életteret”⁹¹ ábrázolja a térkép, amin az országhatárok hiánya a hungarizmus konnacionalizmusát hivatott kifejezni. Ezen szervező elv alapján Szálasi Ferenc a Kárpát-medence „honképes és

⁸⁸ Turbucz: *Vezérképek, vezérkultuszok a Horthy-korszakban*. 236.

⁸⁹ A dolgozat hetedik fejezetében ennek kitérek néhány jellemzőjére, azonban a napisajtó Szálasi-képe egy önálló, kiterjedt kutatást igényelne.

⁹⁰ Barkóczi: *Vizuális propaganda*. 140–145.

⁹¹ Szálasi Ferenc: *Nagytér, élettér, vezetőnép*. Hungarista Mozgalom, Sydney, 1982. 37.

talajgyökeres”⁹² nemzetiségeit egy államalakulatban egyesítette volna föderatív alapon, a magyar nemzet vezetésével.⁹³ Elmélete szerint „társnemzetek” – vagyis nemzetiségek – alapján az államok „Részföldek”-re tagolódnának: a Kárpát-medence Magyarföld, Tótföld, Ruténföld, Erdélyföld, Horvát-Szlavónföld és a Nyugat-Gyepű részekből állna. Közös e területek képezték volna a Hungária Egyesült Földek „államközösségét”;⁹⁴ ennek eszmei előképének a Szent István-i birodalmat tekintette.

A Hungarista Híradók után elkészülő Magyar Világhíradók is követik az „új irányt”, de immáron egyszerűsödik a kivitelezés. Megmarad a sötét, fény nélküli, a Kárpát-medence domborzatát és vízrajzát ábrázoló térkép, de fölötte nem jelenik meg a hungarista eszmeiséget és az új államhatalmat szimbolizáló nyilaskereszt – a maga tekintélyes árnyékával. Zene terén is változás történt: a „Hungarista induló”-ról visszatértek a Horthy-korszakban „bevált” Rákóczi-indulóra. Ezekkel a változtatásokkal az előző rendszer értékselegesebb megközelítéshez kanyarodtak vissza.

A filmhíradókban elhangzó szövegek eszmei vetülete csekélynek mondható, ilyen téren nagyobb szerep jut a képi ábrázolásnak, a kép általi szimbolikának. A „*Hungarista Híradó első különkiadás*”-ban szereplő, „a paraszt, a munkás, az értelmiségi, a nő és az ifjú” szerinti társadalommeghatározás – amelyeket mind filmfelvételekkel is illusztrálnak – a Szálasi Ferenc által megalkotott, kasztszerűen meghatározott társadalomkép pontos átvétele. A „totális nemzet”-et alkotó csoportok, vagyis a paraszt – a „nemzetmegtartó” –, a munkás – a „nemzetépítő” –, az értelmiség – a „nemzetvezető” –, a nő, gyermek és az ifjúság – akik „nemzetünk halhatatlanságának zálogai” – a katonával kiegészülve alkották az öt „nemzettényező”-t.⁹⁵ Az első filmhíradóban tartalmilag ez az egyetlen explicit megjelenése a hungarista eszmének.

E hungarista társadalomképből a filmhíradókban a katonákon túl jelentősebb hangsúlyt a munkásság kap. Az utóbb említett filmhíradóban meglehetősen hosszan, körülbelül egy percen keresztül mutatnak dolgozó munkásokat, az általuk működtetett gépeket és füstölgő

⁹² Szálasi Ferenc: A hungarizmus és a nép. In: *Szálasi Ferenc alapvető munkája és 3 beszéde*. Hungarista Mozgalom, Buenos Aires, 1959. 55.

⁹³ Vö. Karsai: *Szálasi Ferenc*. 127., 129.

⁹⁴ *Magyarországi pártprogramok, 1919–1944*. Szerk. Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc. A 2. kiadást jav. és átdolg. Gergely Jenő. ELTE – Eötvös, 2003. 365–367.

⁹⁵ *Szálasi Ferenc naplói*. 59.; Szálasi: *A hungarizmus és a nép*. 35–48.

kéményű gyárakat. Később, két hadiüzem nagyszámú munkástömege előtt előadott propagandabeszédről készült filmhíres tudósítás.⁹⁶

A „nőket” a legtöbb esetben a hátszág kiszolgálójaként ábrázolják. Szálasi szerint „a nőt nyugodtan be lehet állítani bármelyik élethelyre, csak nem lehet és nem szabad tőle ugyanazt az eredményt és munkabírást követelni, mint a férfitől, de ugyanakkor meg kell adni számára természetes alaptartalmát: a családot”.⁹⁷ Ebben a szellemben nőt háromszor is mutattak férfiak mellett fizikai munkát végezni – vagyis ásni –, de egy másik filmhírben például versenysport közben voltak láthatóak. A háborús helyzetben az egészségügyben való helytállásukat is megjelenítik: „légvédelmi gyorssegélycsapatot” és szülészeket is filmre vettek. A nőknél a hagyományos társadalmi szerepkört is kihangsúlyozzák, így láthatunk nőt a szülés utáni pillanatokban újszülöttjével, valamint a fronton harcoló férj nélkül 3 gyermeket egyedül nevelő családayát is.⁹⁸

A hungarizmus Szálasi Ferenc által megalkotott szóképei, fogalmai legnagyobb számban Kerekes Béla propagandaügyi államtitkár munkásságához szóló (már idézett) beszédében találhatók meg, leginkább a győzelem ügyét szolgálva. „Mindannyian katonák vagytok! Egy élni akaró nemzet katonái. A fegyveres nemzetet a munkásnemzet ereje, munkája, termelése egészíti ki. A fegyveres és munkás nemzet egységéből alakul ki az a győzelem, amellyel biztosítjuk a magyar életet, a magyar jövőt.”⁹⁹ A „fegyveres nemzet” és a „dolgozó nemzet” Szálasi eszmerendszerének gyakran visszatérő, központi fogalma. Előbbit Szálasi a naplóiiban nem részletezi, vélhetően a katonaságot jelentette volna. Az utóbbi fogalom a munkások önmagukat megszervező társadalmi csoportját fejezhette volna ki, ami a „Dolgozó Nemzet Háza” elnevezésű állami szervben csúcsosodott volna ki.¹⁰⁰ E két társadalmi csoporthoz Szálasi börtönnaplóiiban rendjeleket is elképzelt: a Nyilaskeresztes Rend „a „fegyveres nemzet” rendje, a Hungarista Csillagrend pedig „a dolgozó nemzet” rendje lett volna.”¹⁰¹

⁹⁶ Kerekes Béla... I. h. MVH-1081-02. 1944. november; Wirth Károly országgyűlési képviselő Államvasutak egyik műhelyében. MVH-1083-02. 1944. december; Wirth Károly képviselő beszélt a hadiüzemben. MVH-1082-01. 1944. november

⁹⁷ A hungarizmus és a nép. 463.

⁹⁸ A Budapest székesfőváros közkórházainak szülészeti szükségkórháza, HH-02-02. 1944. november – A szélsőjobb oldali pártok (elsősorban a Nyilas Párt) társadalmi nemi politikájára lásd Pető Andrea: Láthatatlan elkövetők. Nők a magyarországi nyilas mozgalomban. Jaffa, 2019. 153–165.

⁹⁹ MVH-1081-02.

¹⁰⁰ Szálasi Ferenc naplói (1942–1946). Szerk., bev. írta Karsai László. Magvető, 2016. 227., 467.

¹⁰¹ A „Hungarista Mozgalom Rendjelei”-ből egy harmadik is el volt tervezve, a „Kőrösi Csoma Sándor Érdemrend”, ami a „Kultúrnemzet Rendje”. Uo. 500–501.

Az államtitkár már idézett „útmutatása” („abban a felelősségteljes munkában, amit vállalunk, meghalni lehet, de elfáradni soha!”),¹⁰² e Szálasinak tulajdonított idézet szellemisége adja meg a keretét a filmhíradókban erőteljesen megjelenő hungarista hőskultusznak. Hősi halottak temetéséről és gyászünnepségéről három filmhíradó is beszámol – ezek közül, a kultusz leglátványosabb reprezentánsa az „*Eltemették a nemzetiszocialista hatalomátvételben elesett bajtársakat*” című filmhír.¹⁰³ A „hősiességnak” központi szerepe jut a hungarista eszmében: Szálas Ferenc a „hősi életszemléletet” tartotta Isten és Jézus után a harmadik „legmagasabb dolognak.”¹⁰⁴ Az egész életet ebben a szellemben képzelte el, minden cselekedetet az Istenben és az eszmében való hitnek, valamint az elszántságnak kellett meghatározni. Eszerint nevezte Budapestet a „hősi kitartás városának”, így legitimálta a lakosság és a város szenvedését. Szerinte „belőlük kell megszületnie az új világ új igazsága parancsára az új, hősi Magyarországnak az ő új, igazi, hősi és vérével megépített székvárosával” – írja naplójában.¹⁰⁵

Ugyancsak a „bármi áron kitartás” gondolata lesz központi elem az MVH-1080-3-as számú filmhíradó alábbi két beszédében is. 1944. november 14-én, az Új Városháza neoreneszánsz dísztermében Mohay Gyula főpolgármesteri kinevezése és esküje¹⁰⁶ után, Vajna Gábor belügyminiszter szólalt fel. „Mi tudjuk, hogy a romokból új világ és új élet fognak születni. Mi tudjuk és hisszük, hogy a természet örök törvényei szerint az új élet véráldozatot követel még az anyától is, de mi vállaljuk ezt! Mert ez az új élet és új világ, valóban magyar nemzetünk és fajtánk új élete és új világa kell legyen.” A beszéd után a főpolgármester is hasonló következtetésekre jut, ennek szellemében egyetlen mondatot jelölt meg programjának, a főváros megvédését – ami alatt a város nyilas kézben tartását érti. A mondandója végén pedig a Himnuszt idézte: „minden budapesti polgárnak rá kell jönnie, hogy itt élned, halnod kell”.¹⁰⁷

¹⁰² MVH-1081-02. 1944. november.

¹⁰³ Az életüket „feláldozó” magyar honvédek és a 3 német „bajtársnak” nagy katonai pompával megtartott ravatal grandiozitását a Budai Várpalota és az udvarán őrséget álló magyar honvédség, a német haderő és a Nyilaskeresztes Párt díszszázadai biztosították. Az esemény „fényét emelte” Edmund Veessenmayer részvétele (a filmhírben Beregfy Károly honvédelmi miniszter mellett látható). *Eltemették a nemzetiszocialista hatalomátvételben elesett bajtársakat*. HH-01-02. 1944. november.

¹⁰⁴ Erre egy szemléletes példa: Szálasit Budapesten autóval végig vitték 1945. október 19-én, hogy szemlélje meg a romokat. Naplójában erről így írt: „Itten, ezeken a helyeken csak levett kalappal és imával, csodálattal a lélekben lehet végigmenni és tartózkodni. Nagyon mélyen meghajlok Budapest város hősi lakosságának hőskölteménybe illő hősiessége előtt, hősi áldozatkészsége, és hősi élni akarása előtt. A hős Budapest hősi romjait és hősi lakóit láttam.” *Szálas Ferenc naplói*. 269.

¹⁰⁵ Uo. 503–504.

¹⁰⁶ Mohay Gyula, Szálas Ferenc megbízásából már 1944. október 16-án átvette a főpolgármesteri tisztséget. Bővebben lásd Sipos András: Mohay Gyula. In: *A főváros élén. Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950*. Szerk. Feitl István. Napvilág, 2008. 115–124.

¹⁰⁷ *Letette esküjét Budapest új főpolgármestere, Mohai Gyula [sic!]*. MVH-1080-3. 1944. november.

Itt azonban meg kell jegyezni, hogy e két terjedelmesebb beszédből, a filmhíradóba csak a kifejezni kívánt üzenetbe – kitartás a háborúban – konkrétan illeszkedő részek kerültek. A két beszédben Szálasi Ferenc személyéről, „az eszmék háborújáról” vagy például a hungarizmusról szóló részekről csak a sajtó tudósít.¹⁰⁸

A felhasznált zenék elemzése által is érdekes következtetéseket lehet levonni, hiszen a filmhíradókban fontos szerepet kap a zenei aláfestés. A leggyakrabban katonai indulók hallhatók a háttérben, amelyek nemcsak a háborúval vagy a hadsereggel kapcsolatos hírekben jelennek meg. Egyszerre szimbolizálják a háború folytatása melletti kiállást és egy identitás kifejezéseit. Ezt jól szemlélteti az a tény, hogy a nyilas puccs során átvették az irányítást a rádióban, rögtön indulókat kezdtek sugározni, és „A pattogó ütemek jelezték a bekövetkezendőket: szó sincs már magadásról!”¹⁰⁹

A filmhíradókban az indulók közül a „Hungarista induló” hallható a legtöbbször, ami tulajdonképpen minősíthető a Hungarista Mozgalom „nem hivatalos” himnuszának is.¹¹⁰

Több esetben klasszikus zenei részlet is felhasználásra került. Felismerhető a hadifoglyok menete alatt Johannes Brahms op. 98-as, 4. *e-moll szimfóniájának* – tragikus és egyben grandiózus – első tétele.¹¹¹ A hősi halottak temetésén Frédéric Chopin op. 35-ös, 2. *b-moll zongoraszonátájának* a lassú ütemű, gyászinduló tételének (*Marche funèbre*) szimfonikus zenekarra áthangszerelt változata hangzik el.¹¹² A *Hétszáz éves Buda*¹¹³ és a *Harcok Erdélyben és a magyar Alföldön* című novemberi filmhírekben Liszt Ferenc – harcias, de mélyen romantikus stílusú – S.97-es *Les Préludes* (Előjátékok) elnevezésű szimfonikus költeménye hallható. Pjotr Iljics Csajkovszkij op. 64-es, 5. *szimfóniájának* Fináléja is megjelenik két esetben: a „*Páncélos kötelékek Budapest védelmére*” és a „*Szénfelhasználás az iparban*” című filmhír aláfestéseként.¹¹⁴

¹⁰⁸ *Magyarország*, 1944. november 16. 5.

¹⁰⁹ Uo., 1944. október 17. 5.

¹¹⁰ Például közvetlenül Szálasi hadbeszéde után is ezt játszották be a rádióban. Uo.

¹¹¹ *Hadifoglyok vonulnak Budapesten*. MVH-1078-05. 1944. november.

¹¹² *A fegyveres nemzetszolgálat gyászol Budapesten*. MVH-1082-05. 1944. november.

¹¹³ *Hétszáz éves Buda*. MVH-1082-04. 1944. november.

¹¹⁴ MVH-1080-4. 1944. november.; MVH-1078-02. 1944. november

6. A filmhíradók helye a nyilas propagandában, a napisajtó tükrében

Bariss Dezső, a filmügyek kinevezett kormánybiztosa a Hunnia filmgyárban elmondott elnöki megnyitó beszédéből részleteiben megismerhető a „hungarista filmkészítésről” és a propaganda szerepéről alkotott elképzelése. Bariss a propaganda működését és a tömegek pszichéjére gyakorolt hatását fejtegetve tagadja, hogy „a most folyó háború folyamán [...] eddig nálunk egyáltalán [lett volna] háborús propaganda”. A régi rendszer próbálkozása kezdettől fogva „nagyon kevés és annyira hibás volt, hogy egyáltalán semmit sem használt”, s lélektani szempontból „elhibázott”. Ezután a propaganda célközönségéről szól. Ez nem a „tudományos[an] képzett intelligencia”, hanem „a kevésbé művelt tömeg”. Szerinte mindig a tömegek felé kell irányulnia és feladata nem a „tudományos kiképzés”, hanem a tömegeknek bizonyos tényekre, eseményekre, szükségszerűségekre való figyelmessé tétele olyan módon, hogy azok „jelentősége a tömegek érdeklődésének középpontjába” kerüljön. Majd részletes fejtegetésbe kezd a propaganda természetrajzáról: „Minél kisebb a tudományos tehertétele a propagandának és minél inkább a tömeg érzelmeihez szól, annál átütőbb lesz az eredmény. A tömeg felvevőképessége korlátolt, értelme kicsiny, és éppen ezért nagy a feledékenysége. Ezekből a tényekből kifolyólag, tehát minden hathatós propagandának csak néhány pontra kell szorítkoznia. Ezt a néhány pontot, vagy tételt addig kell vezényszavakban ismételnie, amíg a legutolsó is megérti ebből a szóból azt, hogy mit akarunk” – mutat rá Bariss.¹¹⁵

A Szálasi-kormány vezette hungarista állam mint totális rezsim az egész kommunikáció felett totális irányítást gyakorolt, totális propagandát gyakorolt.¹¹⁶ Ez az egyeduralom érvényesült a médiarendszerben is. A nem-német orientációjú sajtóorgánumok betiltásának első hulláma már a német megszállást követően megtörtént; egyes megmaradt lapokat csak vezetőségében alakították át. A nemzetiszocialista időszakban a „fővárost ellepték, vidéken pedig minden rendszer nélkül tűntek fel nyilas lapok”.¹¹⁷ Ilyen volt a *Zalai Összetartás* is.

A „hatalomváltás” után a nyilas lapok címlapon számolnak be ennek tényéről. Vezércikkeikben kiemelten foglalkoznak az újonnan megalakult Szálasi-kormánnyal.¹¹⁸

¹¹⁵ Közli Sándor: *Őrségváltás után*. 221–222.; Ezek nagyrészt megegyeznek a goebbelsi propaganda téziseivel. Lásd Leonard W. Doob: Goebbels' Principles of Propaganda. *The Public Opinion Quarterly*, 1950/3. 419–442.

¹¹⁶ A „totális állam” államelméleti fogalmáról és ennek történetéről lásd Takács Péter: *Az államok rendszertana és tipológiája. Államelméleti elemzés*. Gondolat, 2023. 273–291.

¹¹⁷ Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Wolters Kluwer, 2016. 388–389.

¹¹⁸ *Pesti Hírlap*, 1944. november 17. 1.; A *Magyarság* október 17-i címlapja a későbbi nemzetvezető hadiparancsáról számol be, de jelzésértékű a középre pozicionált Szálasi Ferencet ábrázoló portréfotó is. Ehhez hasonlóan az *Uj Magyarság* és a *Pesti Hírlap* is kiemelt helyen számol be Szálasi hatalomátvételéről.

Szálasi a hatalomátvétel „arcaként” és az államhatalom folytonosságával bíró államvezető képében jelenik meg.¹¹⁹

A napisajtóban a hatalomátvételről eltérő fókuszú és narratívájú, részleteiben és terjedelmében is különböző megközelítéseket láthatunk. Az *Uj Magyarság* értelmezésében a puccs antibolsevista színezetet is kap, hiszen az 1918-1919-es forradalmakhoz hasonlították, s a kiugrási kísérlet megbuktatásában a bolsevizmus „eljövetelének” a megghiúsulását látták. Majd, így folytatják: „A kis áruló csoport, amely Magyarország feltétlen megadásával az országot a bolsevista örvénybe akarta dönteni, semmiféle kísérletet sem merészelt az átalakulás megakadályozására. Ez bizonyítéka annak, hogy [...] Magyarország nemzeti erői [...] az egész magyar nemzetet hátuk mögött tudták.” A „magyar nemzet tömege teljes megvetéssel fordult a magyar államvezetés áruló magatartása ellen” – vagyis a nyilas-puccsról mint „népakaratról” beszél a tudósítás.¹²⁰

A *Magyarság* részletes, mélyen hungarista elköteleződésű propagandatudósítást közöl október 15-e „szégyenletes, izgalmas és boldog óráiról”. Terjedelmesen írnak a „zsidóságról” és annak a szerepéről az eseményekben: ebben a narratívában ez lesz az események vezérfonala. Szerintük, a „csillagjaikat letépve készültek a pesti zsidók a nagy árulásra”, akik „tovább[ra] is kinn pöffeszkedtek és vigyorgó arccal vártak valamit, amiről a jóhiszemű magyarnak még sejtelve sem volt.” A cikk szerzője szerint „azok, akik előkészítették az árulást, a zsidókat előre figyelmeztették” erről. Horthy hadparancsa szerintük „csak a zsidóknak kedvező elhatározás”, amiben a zsidókkal „történekeért szinte bocsánatot kért.”¹²¹ Így kirajzolódik,¹²² hogy a kiugrási kísérletet egy békepárti, háttérben szerveződő, a társadalom általuk zsidónak vélt tagjai által tudott „zsidó összeesküvés” narratívájába kívánták keretezni.¹²³ A kitalált „zsidó-konspiráción” túl az „egyszerű” zsidó polgárok cselekedeteiről is „megemlékeznek”: általuk elkövetett tettegességeket is említene, miszerint több helyen „türelmetlen zsidók” lőttek német katonákra, amik után „természetesen nem maradt el a kemény megtorlás”.

¹¹⁹ Lásd Ruszkay Jenő *Köszöntelek Szálasi Ferenc!* című vezércikkét. *Magyarság*, 1944. október 19. 1.

¹²⁰ *Uj Magyarság*, 1944. október 22. 3.

¹²¹ *Magyarság*, 1944, október 17. 5.

¹²² A *Magyarság* november 25-i számában már új narratíva tűnik fel. „A Wilhelmstrasse-n egy kérdésre válaszolva kijelentették, semmi kétség nem állhat fenn abban a tekintetben, hogy a kormányzóval, aki most Németországban tartózkodik, környezete oly cselekményekkel élt vissza, amelyektől később ő maga félreérthetetlenül elkülönítette magát.” Uo. 1944. október 25. 4.

¹²³ Uo. és *Uj Magyarság*, 1944. október 17. 3.; Vö. *Melléklet*, 8.

Visszatérő témaként a „zsidókérdés” is hangsúlyt kap. A Szálasi-kormány alatt megjelenő, jogkorlátozó és jogfosztó zsidórendeletekről rendszeresen történik tájékoztatás.¹²⁴ A zsidókat „belső ellenségként” jelölik meg – a hatalomátvétel előtti narratívájukat folytatva –, ami a propaganda meghatározó eleme lesz. Ennek egyik aspektusa a zsidóság és a bolsevizmus – általuk vélt – kapcsolata. Eszerint a bolsevizmus mindenhol a „zsidó remények beteljesedését, a zsidó messiási álmok megvalósítását jelenti”, „ezért imádkoznak a zsidók mindenütt a bolsevizmus győzelméért.” A zsidóság és a bolsevizmus – végtelenül leegyszerűsített logikájuk szerint – „alapjában véve egy és ugyanaz”; e narratíva magyarázatát pedig abban találták meg, hogy a „bolsevizmus szülőatyja, Marx [Károly] Mardocháj¹²⁵ (sic!) zsidó, sőt rabbiivadék volt”.¹²⁶ (Ez a leírás a nyilas sajtóban, ahogy a német propagandában korábban is feltűnt.)¹²⁷

A hungarista eszmeiség propagálásának, vagyis a lakossággal való széleskörű megismertetésének a színtere a napisajtó volt, és nem filmhíradó. A sajtóban a miniszterek nyilatkozatai, rádióban elmondott propagandabeszédei teljes leiratát közzétették. Az „eszmeileg elhivatott” miniszterek – magától értetődő természetességgel – szócikkbe illő részletességgel fejtegetik a hungarizmus eszmei konstrukcióit. Például Kemény Gábor külügyminiszter által felvázolva a Szálasi-kormány „teljes” külpolitikai – valójában inkább ideológiai – programját is közlik, közel másfél oldalon.¹²⁸

Szálasi Ferenc felszólalásairól, hivatalos megjelenéséről időről-időre tájékoztatnak, ahogyan a „*Hungarizmus*” című könyvének¹²⁹ megjelenéséről is. A „nemzetvezető” aktív, mégis megfontolt politikusként szerepel, aki az európai politika aktív résztvevője. Részletesen, vezető hírként számolnak be Szálasi más országok vezetőinél tett látogatásairól és az ott történt megbeszélésekről; a hivatalos jelentések közzététele mellett, illetve (például a Szálasi–Hitler találkozóról) a német sajtó ezzel kapcsolatos írásait is szemlézik.¹³⁰ A tengelyhatalmakkal

¹²⁴ Lásd Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920-1944. In: *A Holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Szerk. Molnár Judit. Balassi, 2005.

¹²⁵ Mardokáj egy Kismartonban született 12. századi zsidó álmessiás volt.

¹²⁶ *Magyarország*, 1944. október 22. 4. Továbbá lásd Nagyikálnai Levatic László: Bolsevizmus és judeokrácia. Miért bolsevisták a zsidók? *Magyarország*, 1944. november 25. 5.

¹²⁷ Ormos Mária (összeállította): A Mein Kampf a propagandáról. *Rubicon*, 1996/3. 7.; Sipos Balázs: Szovjetellenes és szovjetbarát nyilas propaganda. *Múltunk*, 1996/2. 120., 126.

¹²⁸ „A Szálasi-kormány külpolitikai programja: harc a nacionalista és szocialista győzelemért”. *Magyarország*, 1944. október 19. 3.; Szálasi külpolitikai gondolkodásáról lásd Ungváry Krisztián: Szálasi Ferenc. In: *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953*. Szerk. Romsics Ignác. Osiris, 1998.

¹²⁹ A könyv megjelenését szerintük nem csak „a Hungarista tábor, de az egész magyarország” nagy érdeklődése előzte meg. *Magyarország*, 1944. október 19. 1.

¹³⁰ Például lásd *Zalai Összetartás*, 1944. december 7. 1.; *Magyarország*, 1944. december 8. 5.

váltott, Szálasi vagy Kemény miniszter nevével fémjelzett hivatalos táviratok azt igyekeznek láttatni, hogy alaptalan a kormány politikai elszigeteltségének vádja.

A háborús eseményeknél, a keleti és a nyugati front tekintetében is folyamatos, „naprakész” tájékoztatás zajlik;¹³¹ a fókusz a magyar harctéren és a németeket érintő harcokon van. A harcok „heveségéről” és „súlyosságáról” még ha beszámolnak is, kizárólag „sikerorientáltak”. Már a címek is ezt irányozzák elő: például „elreteszelték a támadásokat”, „újabb területeket szereztünk vissza”, „győzelmesen visszavertünk minden bolsevista támadást” – ez a tendencia figyelhető meg a német frontokkal kapcsolatban is.¹³²

A magyar front közeledésével a szovjetek és a szovjet hadsereg képe egy félelemkeltésre építő réteggel is kiegészül: atrocitáspropagandát¹³³ alkalmaznak ellenük. „Bárgyú propagandának” titulálják a lakossággal humánusan bánó szovjetek képét, s ezzel ellentétben arról számolnak be, hogy „A bolsevisták által megszállt helységekből napirenden vannak a fosztogatások és kivégzések”;¹³⁴ „A bolsevisták munkára hajtják, kifosztják és megölik a megszállt magyar területek lakosait” és ehhez hasonló címekkel számolnak be a front „túloldaláról”. A bolsevisták „állati magatartását” hangsúlyozzák, és a teljes lakosságra kivetítik. A földművelő magyar parasztság például falunként megalakuló kolhozokban „bérrabszolganak” történő beosztásáról írnak;¹³⁵ ahogyan a férfiak kényszermunkába történő beállításáról és a fiatal nők ellen elkövetett erőszakról is.¹³⁶ A narratíva innen eljut egy, a lakosságra váró egészen apokaliptikus sors felvázolásáig. A felszabadított területekről, állítólagos légifelvételeik alapján, egy Bosch-festmény földi poklát megidéző képet festenek le: „Gyermekek, asszonyok, öregek, ifjak vonszolják magukat a legretteutóbb sors felé, felázott, tönkretett utakon, amelyek szélén elpusztult magyarok hulláinak ezrei feküsznek”. E „rémtettnek” az okát is igyekeznek feltárni, miszerint a „szovjetnek nem fontos a magyar élet, nem fáj neki pusztulásunk, nem számít, ha az egész magyarság mind egy szálra kivész”. A szovjetek céljaként pedig már a „kiüresített területekre” történő betelepítéssel az északi és déli

¹³¹ A napsajtó a magyar hadszíntérről elsősorban az MTI és részben a német távirati iroda híreire támaszkodik, ami időnként magyar és német hadijelentésekkel egészül ki. A nyugati és a keleti front északi részéről a német véderő főparancsnokságának közleményei, a német sajtó tudósításai jelennek meg, de a Nemzetközi Sajtó Tudósító és egyéb „ellenséges” ország híreit is felhasználják.

¹³² *Zalai Összetartás*, 1944. december 5. 1.; Uo., 1944. december 9. 1.; *Magyarság*, 1944. november 24. 1.

¹³³ Erről lásd Fóris Ákos: Szovjet atrocitások és háborús propaganda. *Lymbus*, 2023. 615-647.

¹³⁴ *Magyarság*, 1944. november 11. 2.

¹³⁵ Uo., december 15, 4.

¹³⁶ Uo., december 6. 4.

szlávok közt ezer éve „keményen” beékelődő magyarság „teljesen megsemmisítését” jelölik meg.¹³⁷

A napisajtó – a filmhíradók tisztán magyar perspektívája helyett – a külföldi, azon belül elsősorban európai országok jelentősebb történéseivel is foglalkozik. A legnagyobb figyelmet a tengelyhatalmak kapják. Japán tekintetében elsősorban a háborús eseményekkel kapcsolatos híreket közölnek; Olaszország pedig mint elrettentő példa jelenik meg: a „felszabadítás” után az országot „keresztényellenes anarchia” sújtja. Kiemelt figyelmet Németország kap:¹³⁸ a német kormány fontosabb rendelkezéseiről, a jelentősebb miniszteri nyilatkozatokról, beszédekről is rendszeresen tudósítanak. A németeket érintő propagandadirektíva szerint a magyarokkal „sorsközösségben harcoló németek elleni propaganda” feltétlen megszüntetését irányozzák elő és kéri a párttagokat, hogy „a legerősebb ellenpropagandát” fejtsék ki, s a célt is kimondják: „A németellenes propagandának meg kell szűnnie.”¹³⁹

Összegzés

A hungarista állam mint totális rezsim, totális propagandát gyakorolt a filmhíradókban és a napisajtóban is. A filmhíradók a legszélesebb közönségnek, a „tömegnek” készültek.

A filmhírek döntő többségében olykor csak egy-két mondatos, nyelvíleg egyszerű kontextualizáló szöveg után, a filmhír végéig a mozgóképre hagyatkoznak. Így a beszéd helyett az információközlés legegyszerűbben befogadható, vizuális módja dominál. A médium jellegéből adódóan a hírek csak „késve” tudtak moziba kerülni, ami a témák és hírek önkényes és tendenciózus szelektálását tette lehetővé.

Elsődleges cél az új rendszer és részben az új állami ideológia megismertetése, elfogadtatása lett, amihez explicit módon használták fel a kor legnagyobb művészeit. A hadsereg sikerességében való hit megtartása is kiemelt cél volt, valamint a lakosság meggyőzése afelől, hogy a háború folytatása „létkérdés” az ország számára. Az egyre kedvezőtlenebb háborús helyzet ellenére kizárólag sikerközpontú, lokációjában meghatározhatatlan háborús híreket láthattak a nézők. A háborús siker eléréséhez, a filmhírek

¹³⁷ *Zalai Összetartás*, 1944. december 1. 2.

¹³⁸ A külföldi hírek terén, a nagymértékű német fókusz már az ország német megszállását követő időszakában is megfigyelhető.

¹³⁹ *Zalai Összetartás*, 1944. december 1. 2.

egyik központi funkciója a mozgósítás volt: ez megnyilvánult a termelésösztönzésben és a háború által megkívánt kollektív munkára való sarkallásban.

A filmhírekben egy jelenet erejéig tematizálják a „zsidókérdést”, de ez inkább a sajtóban lesz hangsúlyos – és az ellenségképzés fő helye is a sajtó lesz: ott a „zsidókat” és a szovjeteket jelölik meg „ellenségnek”; a „felszabadító” szovjetek ellen atrociaspropagandát is alkalmaznak.

A hungarizmus terjesztésének a színtere a sajtó volt, a filmhíradókban csak egy-egy utalás van erre, leginkább csak a propagandabeszéd-részletekben. A filmhíradók vezérképe Szálai Ferencről a hatalomra kerülés előtti „képhez” képest semlegesebb lesz: mártíriumától és prófétai elemeitől megfosztva jelenik meg, ellentétben a sajtóval.

Források és irodalom

Felhasznált és hivatkozott irodalom

A főváros élén. Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950. Szerk. Feitl István. Napvilág, 2008.

Ádám Balázs: A Karola-vonal erősítési rendszere. *Hadtudományi Szemle*, 2022/3.

Barkóczi Janka: *Vizuális propaganda Magyarországon 1931-1944.* Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, 2020.

Barkóczi Janka: Hírek múlt időben. Emlékezetpolitika a Magyar Világhíradókban. *Korall* (2016) 65.

Budai-S. Balázs: *Kun Páter a reverendás gyilkos. A nyilas korszak leghírhedtebb alakjának nyomában.* MPB Hungary, 2016.

Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig.* Wolters Kluwer, 2016.

Csonka Laura: Egy minorita szerzetes a nyilasok szolgálatában - Kun András élete. *Múlt és Jövő*, 2015/4.

Dalos Anna: Végjáték a vonaton. Sámy Zoltán és a nyilasuralom zenei élete. In: *Zenetörténetek Közép-Európából.* Szerk. Fazekas Gergely–Péteri Lóránt–Vikárius László. Kronosz, 2024.

Doob, Leonard W.: Goebbels' Principles of Propaganda. *The Public Opinion Quarterly*, 1950/3.

Fekete Bálint: A Horthy-kori filmhíradók kutatása és használata az oktatásban. *Médiakutató*, 2014/4.

Fóris Ákos: Szovjet atrocitások és háborús propaganda. *Lymbus*, 2023.

Gripsrud, Jostein: *Médiakultúra, médiatársadalom.* Új Mandátum, 2007.

Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története.* Osiris, 2001.

- Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet*. Osiris, 2001.
- Jowett, Garth S. – Victoria O'Donnell: *Propaganda and Persuasion*. 3d edition, Sage, 1999.
- Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920-1944. In: *A Holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Szerk. Molnár Judit. Balassi, 2005.
- Karsai László: *Szálasi Ferenc. Politikai életrajz*. Balassi, 2016.
- Kusz Veronika: Dohnányi megvádolása a magyarországi és a külföldi magyar nyelvű sajtóban 1945 és 1948 között. *Magyar Zene*, 2020/3.
- Laki Ildikó: Napjaink diszkriminációs fogalmai és megjelenési formái. *Polgári Szemle*, 2012/3–6.
- Lénárt András: A film mint történeti forrás. *Aetas*, 2010/3.
- Lips Adrián–Mátravölgyi Dorottya–Sztruhár Bettina: A posztháborús állapot reprezentációja Szeleczky Zita sajtómegjelenéseiben, népbíróági perében és magánlevelezéseiben. *Symbolon*, 43. (2022)
- Ormos Mária (összeállította): A Mein Kampf a propagandáról. *Rubicon*, 1996/3.
- Paksa Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobbboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*. Osiris, 2013.
- Paksa Rudolf: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*. Jaffa, 2013.
- Paksa Rudolf: Vezér és próféta. Szálasi-kultusz a hungarista mozgalomban. *Kommentár*, 2012/5.
- Pető Andrea: *Láthatatlan elkövetők. Nők a magyarországi nyilas mozgalomban*. Jaffa, 2019.
- Propaganda – politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Szerk. Ifj. Bertényi Iván–Boka László–Katona Anikó. OSZK, 2016.
- Rostás Péter: Egy helyiség helye. A Budavári Palota Hunyadi Mátyás-termének története. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 29., 2001.
- Sándor Tibor: *Őrségváltás után. Zsidókérdés és filmpolitika 1938-1944*. Magyar Filmintézet, [h. n.], 1997.
- Sipos Balázs: Szovjetellenes és szovjetbarát nyilas propaganda. *Múltunk*, 1996/2.

- Sipos Balázs: Az első világháború médiahatásai. *Médiakutató*, 2010/2.
- Sipos Balázs: Az angol nyelvű médiatörténet-írásról. *Magyar Könyvszemle*, 2015/1.
- Szajbély Mihály: A médiatörténet és a sajtótörténet viszonyáról. *Médiakutató*, 2005/1.
- Szabó Miklós: A talpraállás képei. Az 1944—1945-ös korforduló a magyar filmhíradóban. *Filmvilág*, 1985/4.
- Szentirmai István: A magyar királyi honvéd haditudósító alakulatok. *Honvédségi Szemle*, 1999/10.
- Takács Péter: *Az államok rendszertana és tipológiája. Államelméleti elemzés*. Gondolat, 2023.
- Tóth Andrea: Egy Vezér imázsa: Szálasi Ferenc bebörtönzése és a hungarista propaganda. *Valóság*, 1992/6.
- Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz 1919–1944*. MTA BTK TTI, 2015.
- Turbucz Dávid: Vezérképek, vezérkultuszok a Horthy-korszakban. In: *Médiatörténeti tanulmányok 2015*. Szerk. Klestenitz Tibor – Sz. Nagy Gábor. MTA BTK TTI, 2015.
- Ungváry Krisztián: Szálasi Ferenc. In: *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953*. Szerk. Romsics Ignác. Osiris, 1998.
- Ungváry Krisztián: *Kiugrás a történelemből. Horthy Miklós a világpolitika színpadán*. Open Books, 2022.
- Vargyai Gyula: Káosszal enyhített, anarchiával súlyosbított rémuralom. In: *Történelem, tanítás, módszertan. Emlékkötet Szabolcs Ottó 75. születésnapjára*. Szerk. Nagy Péter Tibor–Vargyai Gyula. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2002.
- Virányi Péter: Háború puska nélkül. Hogyan lett márka a náci birodalom? In: *A háború sodrásában Európa, 1944–1945*. Szerk. Virányi Péter. Gondolat, 2021.
- Winkler László–Sárhidai Gyula–Bonhardt Attila: *A Magyar Királyi Honvédség fegyverzete*. Zrínyi, 1992.

Nyomtatott források

Imrédy Béla a vádlottak padján. Szerk. Sipos Péter. Osiris Kiadó – Budapest Főváros Levéltára, 1999. (Párhuzamos archívum).

Magyarországi pártprogramok, 1919–1944. Szerk. Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc. A 2. kiadást jav. és átdolg. Gergely Jenő. ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.

Petőfi Sándor: *Petőfi Sándor összes versei.* Második kiadás. A szöveget gond. és az utószót írta Kerényi Ferenc (Osiris klasszikusok). Osiris, 2004.

Szálasi Ferenc: *Szálasi Ferenc alapvető munkája és 3 beszéde.* Hungarista Mozgalom, Buenos Aires, 1959.

Szálasi Ferenc: *Nagytér, élettér, vezetőnép.* Hungarista Mozgalom, Sydney, 1982.

Szálasi Ferenc: *Szálasi Ferenc naplói (1942–1946).* Szerk., bev. írta Karsai László. Magvető, 2016.

Szigethy István: *Út a magyar nemzeti szocialista állam felé.* Csokonai Könyvterjesztő Vállalat, 1940.

Szirmai Rezső – (Garner Pál): *Fasiszta lelkek.* Második, bővített kiadás. Pelikán, 1993.

Médiaforrások

Budapesti Közlöny (1944)

Esti Újság (1944)

Pápai Hírlap (1944)

Pesti Hírlap (1944)

Magyarság (1944)

Magyarország (1944)

Új Magyarság (1944)

Zalai Összetartás (1944)

Hungarista Híradó (1944)

Magyar Világhíradó (1944)